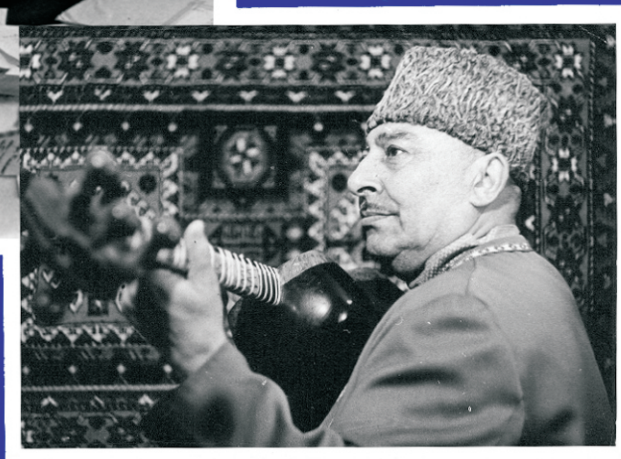
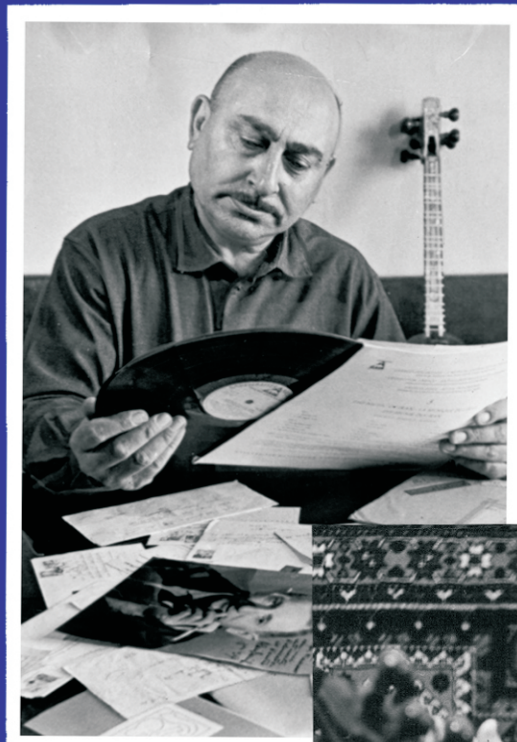
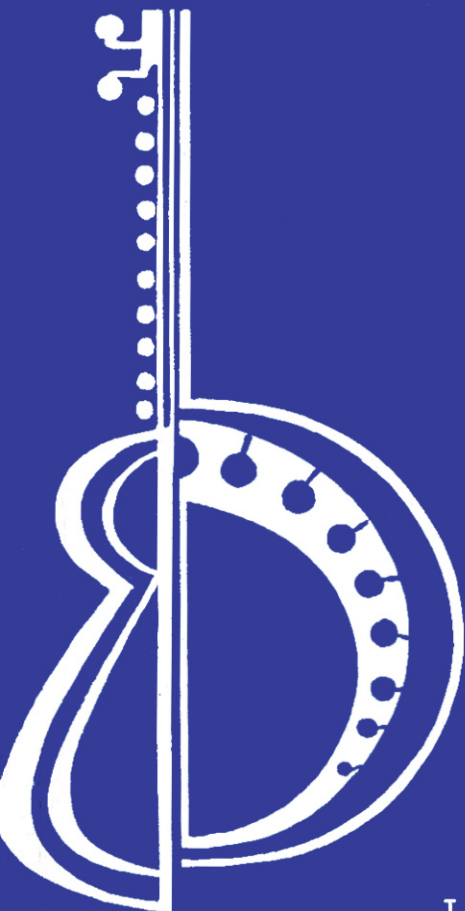

БӘҢРАМ МАНСУРОВ

ИШЫГ · 1982

АЗƏРБАЈЧАН ТЕАТР ЧƏМИЈƏТИ

БƏНРАМ МАНСУРОВ

„ИШЫГ“ НƏШРИЈАТЫ—БАҚЫ—1982

Мэтнин мүүлифи вэ тэртиб едэни
Әһмәд Исазадә вә Ханәли Гулијев

Хүсуси редактору
ФИКРӘТ ӘМИРОВ

© Ишыг . Бақу . 1982

Муғам мәнәви јеткинлик, бәдии камилик, әлчатмаз сәнәткарлык тимсалыдыр. Бурада халгымызын јарадычылык дүһасынын ән үстүн чәһәтләри, онун бәдии тәфәккүр хүсусијјәтләринин надир ујғунлуғу дәрин көк салмышдыр. Мисилсиз бәдии дәјәри, бөјүк идраки имканлары, диггәтлә дүшүнүлмүш вә камил әләгәлндирилмиш нормалары олан муғамы гүсурсуз сәсләндирирмәк ифачыдан фитри исте'дад, мүстәсна мәһарәт, нәзәри һазырлык, хүсуси јарадычылык фәалијјәти тәләб едир. Муғам ифачылығына белә мүнәсибәти индики мәрһәләдә апарычы мејлә чевирмәјин принципал әмәли әһәмијјәтини там дәрк едиб гијмәтләндирирмәк үчүн республиканын халг артисти, мәшһур тарзән Бәһрам Мәнсуровун сәнәти олдугча сәчијјәвидир. Бу гүдрәтли устад мусигичинин чалгысы бөјүк сәләфләринин зәнкин јарадычылык тәчрүбәси, муғамы өз һәгиги ләјагәтиндә сәсләндирирмәјин ән гијмәтли чәһәтләри илә ашыланмышдыр. ССРИ халг артисти, бәстәкар Фикрәт Әмировун дедији кими «о, (Бәһрам Мәнсуров — Ә. И., Х. Г.) муғамларын ән көзәл устәдларындан бири сајылыр. Азәрбајчанда инди демәк олар ки, һеч кәс өзүнү Азәрбајчан муғамлары илә бу гәдәр үзви вәһдәтдә билмир. О, зәнкин мусиги фолклорумузу олдугча дәриндән, ән кичик деталларына гәдәр билир. һағлы олараг ону тарда мүасир типли үслубда чалмағын атасы сајылан көркәмли Садыгчанын ләјагәтли ардычылы һесаб едирләр»¹.

Классик муғам ифачылығы принципләрини, онун ән'әнәви аһәнкдарлык ганунларыны мүәјјәнләшдирмәкдә Бәһрам Мәнсуровун чалгысынын истигамәтвәричи әһәмијјәти

мәһз бундадыр. Бу чалғыдакы һәр чәһәтли аһәнк мөһкәмлији муғамын мәғзинә, тәбиәтинә, идракы маһијјәтинә, диалектикасына говушмаг габилијјәтинин, бачарығынын зәрурилијјини бүтүн чиддијјәти илә ашкара чыхарыр. Одур ки, Бәһрам Мәнсуров үчүн сәчијјәви олан ән башлыча кејфијјәтләр вә һәмин кејфијјәтләри шәртләндирирән әсас амилләр барәдә даһа чох билмәк вә өјрәнмәк тәләб олунар.

Гүдрәтли халг сәнәткәры кими Бәһрам Мәнсуров кәркин әмәклә, зәһмәтлә чилаланмыш парлаг исте'дада, фәал характерә вә тәкратолунмаз фәрдијјәтә маликдир. Үмуми мәгсәди ајдын баша дүшән, дәгиг фәалијјәт програмы олан бу көркәмли инчәсәнәт хадиминин мәнәви аләми, тәчрүбә еһтијјаты чох зәнкин вә кенишдир. Нәчиблик, һәссаслык вә гајыгкешлик, сөз вә рәфтарда сәмимилик онун үчүн ән јүксәк инсани кејфијјәтләрдир. Бәһрам Мәнсуровда вәтәндашылык дужғусу, доғма халгы гаршысында дашыдығы мәс'улијјәт һисси, әсл сәнәтин үстүнлүкләринә инам чох күчлүдүр. О, сәнәтдә сәбрлә, мәтанәтлә гәрар тутан, өзүнә һәддиндән артыг тәләбкарлык вә чиддијјәтлә јанашан ифачыдыр. Тарзәнин әлдә етдији јүксәк бәдии наилијјәтләрин әсас мәнбәји сәнәтә садиг галмасында вә она фәдакарчасына хидмәтиндәдир. Бәһрам Мәнсуровун тәкмилләшмә имканлары сонсуздур. О, һәмишә өз илһамыны вә һәјат гүввәсини ичәрисиндә јашадығы мүһитин һәрәкәтвәричи гүввәләриндән алмыш, партијянын әдәбијјат вә инчәсәнәт саһәсиндәки сијасәтини дүзкүн вә ајдын дәрк етмиш, мусигимизин бөјүк ирәлиләјишләринин фәал иштиракчысы олмушдур. Үмумијјәтлә, Бәһрам Мәнсуров өјрәниләси, ибрәт көтүрүләси камил сәнәт-

¹ Фикрәт Әмиров. Мусиги дүшүнчәләри. Бақы, 1971, сәһ. 64.

кар сәвијјәсинә кәлиб чыхана гәдәр тарихдә мисли көрүнмәмиш һәртәрәфли ичтимаи-мәдәни тәрәтти илә гырылмаз сурәтдә бағлы олан мәнсулдар јарадычылыг јолу кечмишдир.

Бәһрам Сүләјман оғлу Мәнсуров 1911-чи илин феврал ајынын 12-дә Бақыда нүфузлу инчәсәнәт хадимләри нәслиндә дүнјаја кәлиб. Аиләдә тарзәнин илк тәәссүраты, дәрк етдији илк көзәллик, вәлһ олдуғу илк мө'чүзә, дудуғу илк фәрәһ муғам вә онун бағышладығы севинч олуб. Ушағлыгдан онун гәлби, руһу муғам үстүндә көкләниб, тәбии-фитри исте'дадынын мајасы муғамла јоғрулуб. Бүтүн бунлар һеч дә тәсадуфи дејилдир. Чүнки, Бәһрам Мәнсуровун мәнсуб олдуғу нәслин әи әсас еһтирасы мәнәви гида, бәдии һәзз мәнбәји муғам иди. Муғам бу нәслин сәвијјәсинә, характеринә, әгидәсинә, зөвгүнә там мұвафигди. Бурада муғамә сәдагәт руһунда гејри-ади тәрбијәнин әсасыны Бәһрам Мәнсуровун бабасы Мәшәди Мәлик Ағасалаһ оғлу Мәнсуров гејмушдур.

Мәшәди Мәлик Мәнсуров (1833—1909) сон дәрәчә хејриһаһ, аличәнаб, гајғыкеш вә тәшәббүскаһ бир инсан олмушдур. Онун бүтүн варлығы ше'рә— сәнәтә бағлы иди. Јүксәк дудуғулар вә нәчиб һиссләрлә јашамасы, дәрин мусиги билији вә маһир ифачылыг габилијјәти она бөјүк нүфуз газандырмашды. Мәшәди Мәлик Мәнсуров узун мүддәт дөврүн тәрәггипәрвәр зијалылары, мәшһур муғам хиридарлары вә ифачылары илә јахын үнсијјәтдә олмушдур. Әбәс дејилдир ки, онларын бөјүк әксәријјәти Мәшәди Мәликин евиндә тәшкил етдији мусиги мәчлисләринин даими иштиракчылары олмушлар. Бу әсл јарадычылыг јығынчағларынын фәал фәалијјәти кечән әсрин ахырлары вә бизим јүзилијин әввәлләриндә — Азәрбајчан тарихинин мүрәккәб вә ичтимаи-

сијаси һадисәләрлә зәнкин дөврләриндән бириндә кечмишдир. Мә'лум олдуғу кими, синфи вә милли шүүрун гүввәтләндији һәмин дөврдә адлары дилләр әзбәри олан классик ханәндә вә тарзәнләр јетишиб фәалијјәт көстәрмишләр. Онлар халг мусиги сәнәтимизин мөһкәм, сабит јүксәлишинә наил олмағ үчүн ифачылығы тәкмилләшдирмәјин зәрурилијини јорулмаз бир сәјлә, тә'кидлә ирәли сүрүрдүләр. Азәрбајчан ССР халг артисти, бәстәкаһ, дирижор вә мусигишүнас Әфрасијаб Бәдәлбәјли XIX әср Азәрбајчан мусигисинин ән көркәмли сималарындан бири кими гијмәтләндирдији Әли Әсғәр Гарабағи һағгында јазырды: «Мирзә Әли Әсғәри Азәрбајчан мусигиси тарихиндә јүксәк мөвгејә галдыран онун Азәрбајчан мусигисинин өзүнә хас оригинал чәһәтләрини ашкара чыхартмағ, мусигимизин әсасыны, маһијјәтини бәллиләшдирмәк вә дилинин хүсусијјәтини ајдынлашдырмағ ишиндә көстәрдији фәалијјәтдир. О, мусигимизин интонасија сафлығы уғрунда сәмәрәли чалышмыш, бу јолда бөјүк сәј вә гејрәт көстәрмишдир».¹ Мирзә Сәттар, һачы һүсү, Мәшәди Иси, Мирзә Садыг Әсәд оғлу, Мәшәди Чәмил Әмиров, Мирзә Фәрәч, Чаббар Гарјағды оғлу, Мәшәди Мәлик Мәнсуров, Ала Палаз оғлу Молла Рза, Әбдүлбағы, Аға Сәид оғлу Ағабала, Ислам Абдуллајев, Сејид Шушински, Сејид Мирбабајев, Кечәчи оғлу Мәммәд, Гурбан Пиримов, Әләскәр Абдуллајев, Мирзә Мәһәммәдһәсән, Әбдүлһәсән хан Иғбал, Ширин Ахундов, Мирзә Мәнсур Мәнсуров, Мирзә Мухтар Мәммәдов, Сүләјман Мәнсуров, Әһмәд Бақыханов, Хан Шушински кими әсл сәнәт фәдаиләри мәнһз бу истигамәтдә «бөјүк сәј вә гејрәт көстәрдикләри» үчүн

Ә. Бәдәлбәјли. Мусиги дүғәти, Бақы, 1969, сәһ. 186.

өлмәздирләр. Онлар бир-бирилә мүрәккәб гаршылыгы тәсирдә — жарышда муғама вердикләри һәр чүр уғурлу дүзәлишлә онун мүстәгил бәдии вә естетик дәјәрини артырыр, зәнкин классик ирсимизин дәрин көкләринә бөјүк инам вә мәнәбәтләрини нүмајиш етдиридиләр. Бу ишдә XIX әсрин ахырлары вә XX әсрин әввәлләриндә габагчыл Азәрбајчан ичтимаи фикринин чох бөјүк марагла гаршыладыгы јарадычылыг бирликләри — мусиги вә поезија мәчлисләри, о чүмләдән Мәшәди Мәлик Мәнсуровун башчылыг етдији Бақы мусиги — маариф чәмијјәти мүстәсна рол ојнајырды. Муғама мүдахилә үсулларыны тәкмилләшдирәркән мүмкүн гәдәр дигтәтли олмаг, ифачылыга, классик поезијага даир естетик-нәзәри сөһбәтләрдә фикирләрин, рә'јләрин доғрулуғуну инандырычы сүбутларла мүдафиә етмәк, формал чәһәтләри гәтијјәтлә нисләмәк, әјаләтчилик вә милли мөһдудлуг тәзаһүрләриндән чох-чох узагыг бу јыгынчагларын үмуми мәзмунуну сәчијјәләндириән мүтләг тәләбләр иди.

Тамамилә ганунаүјгүн бир һалдыр ки, о заманын ифачылыг сәнәтиндә чәрәјан едән просесләри изләмәкдә Мәшәди Мәлик Мәнсуровун мәчлиси хүсусилә фәргләнирди. Чүнки мә'лум олдугу кими, капиталист инкишаф јолуна дүшмәси илә әлағәдар олараг Бақы шәһәри кечән әсрин 70-чи илләриндән Азәрбајчан үчүн сијаси, игтисади вә мәдәни мәркәз ролуну ојнајыр. «Јени мәдәни мүәссисәләр—театр, мәтбуат бурада јарандыгы кими, әсас мәдәни гүввәләр дә бураја топлашыр, көркәмли јазычы, шаир, алим вә инчәсәнәт усталарынын бөјүк бир һиссәси бурада јашајыб јарадырлар»¹.

¹ Азәрбајчан әдәбијјаты тарихи, 2 чилд, Бақы, 1960, сәһ. 126—127.

Бақы мусиги-маариф чәмијјәтинин әһатә даирәсинин кенишлији, ән көркәмли Азәрбајчан ханәндә вә сазәндәләрини өз әтрафында топламасы, онларын арасында даһа сых әлағә јаратмасы, муғам ифачылыгынын зәрури мәсәләләрини әтрафлы мүзакирә едиб өјрәнмәк чәһәтдән даһа чидди әһәмијјәт кәсб етмәси да мәнз бунунла әлағәдардыр. Мәчлисдә сәнәткар мөвгејинә вә ләјагәтинә чох бөјүк һөрмәт вә еһтирам, сәмәрәли фикир мүбадиләси, нәзакәтли мүбаһисә руһу һөкм сүрүрдү. Мәшһур јарадычылыг бирлијинин сәвијјәсинин вә әһәмијјәтинин дүзкүн дәрк олунмасы нөгтеји-нәзәриндән бир даһа хатырладырыг ки, јухарыда адлары чәкилән ән бөјүк муғам усталарынын үзүнә Мәшәди Мәлик Мәнсуровун гапысы һәмишә ачыг олмушдур. «Мирзә Садыг мәшһур ханәндә һачы һүсү илә бирликдә Бақыја кәлдији заман узун мүддәт гонагпәрвәр Мәнсуровлар евиндә јашамыш вә онлары өз сәнәти илә јахындан таныш етмишдир»¹. Бу да мә'лумдур ки, Үзејир һачыбәјов вә Мүслүм Магомајев вахтилә Бақы мусиги-маариф чәмијјәтинин фәалијјәтилә јахындан марагланмыш, дөнә-дөнә Мәшәди Мәлик Мәнсуровун евиндә муғамларын тәкраредилмәз бир рәнкарәнкликлә ифасыны динләмиш, онларын артан ролунун, өзүнәмәхсус чәһәтләринә гејри-ади дигтәтин шаһиди олмушлар. Беләликлә, Азәрбајчанын диқәр мәдәнијјәт мәркәзләриндә сәмәрәли фәалијјәт көстәрмиш мәшһур мусиги мәчлисләри кими Мәшәди Мәлик Мәнсуровун ады илә бағлы олан Бақы мусиги-маариф чәмијјәти дә бәдии инкишафын үмуми истигамәтиндә јараныб формалашмыш, дөврүнә көрә чох бөјүк актуаллыг кәсб етмиш, муғамын практики вә

¹ Ә. Бәдәлбәјли. Гурбан Пиримов, Бақы, 1955, сәһ. 19.

нəзəри-тəнгиди мəнимсəнилмəsi, халгын һəјати тəлəблəринə даһа јахын ифа үслубунун јаранмасы ишиндə мэтсəна эһəмијјəти илə фəрглэнмиш, Сүлєјман вə Мəнсур Мəнсуровларын јетишмəсинə дə һəллєдичи тə'сир кəстэрмишдир. Гардашларын һэр икисиндə аталарынын тəшкил етдији јарадычылыг јыгынчагларынын эн гүввəтли чəһəтлəри өзүнүн дəрин мəзмунлу ифадəсини тапмышдыр. Тəсəдүфи дејилдир ки, 1938-чи илдə Бакыда Азэрбajчан халг јарадычылыгына һəср олунмуш мұшавирэдə ССРИ халг артисти Бүлбүл бир сыра мəсəлэлəри арашдырмагын вə муғамы нота салмагын зəрурилијини ирəли сүрəркən «бизə јадикар галан», «мусигини јахшы билэн, онун јолларыны дүзкүн мұјјэн едэн», нəзəри чəһəтдэн гүввəтли олан Сүлєјман вə Мəнсур Мəнсуров гардашларынын да кəмөјинə бөјүк еһтијач дужулдуғуну хатырлатмыш вə демишдир: «Мəнсур биликли мусигичидир, экэр онун истəдији кими чалынмаса, о чалынаны мусиги һесаб етмир. Һəмчинин Мəшəди Чаббар, Сүлєјман Мəнсуров, Өһмədхан Бакыханов вə башгалары Азэрбajчан мусигиси һагында јахшы материал верə билэрлэр, чүнки онлар иллэр боју бир сənəткар кими инкишаф етмишлэр»¹.

Мəшəди Мəлик Мəнсуровун бөјүк оғлу Сүлєјман Мəнсуров (1872—1955, Б. Мəнсуровун атасы) маһир тарзэн кими танынса да, һеч вахт мəчлислəрдə вə ачыг концертлəрдə чыхыш етмəмиш, педагожи фəалијјэтə мейл кəстэрмəмишдир. О, фолклор хэзинəмизин, классик ирсин эн фəал, эн ардычыл мұһафизэчилəриндэн бири олмуш,

¹ Бүлбүл. Сечилмиш мəгалə вə мəрузэлəри. Тəртиб едэнлэр Г. Гасымов вə Ө. Исезадəдир. Бакы, Аз. ССР ЕА-нын нəшријјаты, 1968, сəһ. 184 — 185.

мүасирлəринин дигтəтини муғамын эсас мəзијјəтлəринə, зэнкин милли ифачылыг эн'энэлəри нə чəлб етмиш, јахын достлуг əлагəсиндə олдуғу бир чох кəркəмли халг мусиги ифачылары һагында јаздыгы хагирэлəриндə бир тэрəфдэн онларын шəхсијјəтинə, сənəтинə, фəалијјəтинə вə сəвијјəсинə даир мараглы фикирлэр сөјлəмиш, дикэр тэрəфдэн өз вəтэндашлыг јеткинлијини, мəгсəd ајдынлыгыны, һəртэрəфли, кениш билик саһиби олдуғуну ашкара чыхармышдыр.

Мирзə Мəнсур Мəнсуров (1887—1967) да атасы вə гардашы кими тəфəккүрүнүн, халг мусиги билијинин гејри-ади дəринлији вə ајдынлыгы, сənəтə тəмəннəсыз мəһəббəти, сэдəгəти вə хидмəти илə фəрглэнэн, ону мұгəддэс тутан мұдрик дəјанəтли, мəтин бир инсан олмушдур. Онун бу кими кејфијјəтлəрини јүксək гижмəтлэндирэрək Ү. Һачыбəјов јазырды: «Мəнсур Мəнсуров Азэрбajчан Дəвлəт Консерваторијасында тар мұəллими кими өзүнү эн ишкүзар вə јүксək ихтисас саһиби кими кəстэрмиш, тəлəбэлэр тэрəфиндэн муғамларын бəдии чəһəтдэн дүзкүн чалынмасына, камил өјрəнилмəсинə бөјүк эмək сəрф етмишдир»².

Азэрбajчан ССР халг артисти, мəшһур тарзэн Гурбан Пиримов Мирзə Мəнсур Мəнсуровдан бəһс едэркən демишдир: «Мирзə Мəнсур кəзəl чалгычы вə тар устасыдыр. Онун билэнки күчлү, мизраблары санбаллыдыр. Мэн онун чалмагындан дојмаг билмирəm. Мирзə тарын анасыдыр. Онун гулаг бурмасыны кəрэн тар чəтин ки, гəлплик ејлэр. Мирзə Мəнсур һəм јахшы инсандыр, һəм дə јахшы сənəткар»³.

² Б. Мəнсуровун ев архиви.

³ Јенə орада.

Көрүндүжү кими бөжүк һөрмәт, еһтирам, дәрин ифтихар вә миннәтдарлыгга јад едилән Мирзә Мәнсур Мәнсуров һәр чәһәтдән нүмунәви бир инсан вә мүәллим олмуш, муғамын башлыча јарадычылыг, ифачылыг вә тәдрис проблемләрини мүвәффегијјәтлә һәлл етмишдир. Мирзә Садыг Әсәд оғлу, Чаббар Гарјағды оғлу, Гурбан Пиримов, Сејид Шушински вә диқәр гүдрәтли һәмкарлары вә устадары кими, Мирзә Мәнсур Мәнсуров да Азәрбајчан муғамынын ифтихары, шөһрәти вә зинәтидир. Оун күчлү тәсири алтында јетишән Бәһрам Мәнсуров севимли әмиси васитәсилә мәнсуб олдуғу нәслин вә бөжүк сәләфләринин һәм тәрәфиндән етираф вә тәғдир едилән чоһ зәрури чәһәтләрини даһа камил, даһа мүкәммәл гаврајыб үмумиләшдирмишдир. Белә бир тәсирдән ирәли кәлән кејфијјәтләр һәм дә әми илә гардашоғлунун сәнәткарлыг сәвијјәси чәһәтдән бир-биринә чоһ јахын олдуғуна дәлаләт едир; Мәнсур Мәнсуровун «бәдиилик вә усталығы», дәгиг јарадычылыг принципләри, хүсуси чалғы үслубу, мүрәккәб вә чәтин ифачылыг техникасы Бәһрам Мәнсуров сәнәтиндә дә өз гүввәсиндә галыб.

Бәһрам Мәнсуров әввәлдән классик принципләри рәһбәр тутмағын, классик ән'әнәләрин тәсиринә чәсарәтлә чаваб вермәјин, муғамы һәгиги јарадычылыг ганунлары үзрә зәнкинләшдирмәјин зәрурилијјини дәриндән дүјмаг вә баша дүшмәк тәләбинә тәрәддүсүз риәјәт етмәкдә јашыдларын даһа чоһ фәрғләниш, муғамын мүгәддәрәты үчүн вачиб олан мәсәләләрин һәллинә һеч вахт лагәјд галмамышдыр. Атасы вә әмиси көрүб ешитдикләрини, дүшүнчә вә мүлаһизәләрини, зәнкин мә'нәви һәјәт тәчрүбәләрини она һәртәрәфли ашыламыш, онда өзүнә гаршы чидди олмаг һиссләри, ирадә гүввәси вә мөгсәдә чатмаг гәтијјәти тәрбијә етмишләр. Одур ки, Бәһрам Мәнсуров кичик јашларындаи атасы вә әмиси кими

олмағын, онлар кими чалмағын һәсрәтини чәкә-чәкә, бу јашда надир тәсадүф едилән бир чиддијјәтлә өз үзәриндә чалышмышдыр. О, јеткинлик зирвәсинә уғурла, әсл, тәбии чан јанғысы илә аддымламыш, һеч вахт јол ајрычында галмамышдыр.

1920-чи илин нурлу апрел күнү Бәһрам Мәнсуров он јашында иди. Мә'лум олдуғу кими бүтүн мүһүм тәдбирләрин даһили дүшмәнләр тәрәфиндән күчлү мүғавимәтә раст кәлдији белә бир чәтин тарихи шәраитдә мәдәни ингилаб саһәсинә хүсуси диггәт јетирилир, јени идеја мәзмунлу сәнәтин тәмәли гојулурду. Дөврүн тәләбләринә чаваб верә биләчәк јени типли әдәбијјат вә инчәсәнәт уғрунда мүбаризә сүр'әтлә кенишләнирди. Гүдрәтли сөз усталары кими сәсиалист һәјәтыны үрәкдән алғышлајан ханәндә вә сәзәндәләрин дә гаршысында кениш јарадычылыг үфүгләри ачылып, кәнч истәдадарын јетишмәси, үзә чыхмасы вә дүзкүн истигамәтләндирилмәси үчүн бүтүн мөвчуд имканлар сәфәрбәрлијә алынырды.

Ингилаб тар ифачылыгы сәнәтиндә дә јени инкишаф дөврүнүн башланғычыны гојушду. 20-чи илләрдә бу сәнәт тәрәгги вә тәкамүлә гаршы төрәдилән мәһдудијјәтләр чәрчивәсиндән кәнара чыхмаға башламыш, онун үчүн кадр һазырлығы истигамәтиндә мүһүм аддымлар атылмышдыр. Бу да тарын мәдәнијјәт тарихимиздәки јерини, онун муғам сәнәти илә гырылмаз сурәтдә бағлылығыны вә зәһмәткешләрин мусиги-естетик сәвијјәсинин јүксәдилмәси кими мүһүм ишдә ојнадығы ролу дүзкүн мүәјјәнләшдирмәк чәһдинин кетдикчә даһа үмуми характер алмасына мисилсиз тәсир кәстәрмишдир. Тәсадүфи дејилдир ки, артыг 20-чи илләрин икинчи јарысында тар ифачылыгы јени јарадычылыг просесинин мүһүм тәркиб һиссәси кими инкишаф едир вә диггәт

мәркәзиндә дурурду. Бәһрам Мәнсуров да мүстәгил ифачылыг фәалијјәтинә һәмнин илләрдә башламышдыр. Оун валидејләринин вә әмисинин јени ичтимаи мүһитә мүнасибәтләри чох ајдын иди. Онлар доғма сәнәтин мәнафеји наминә көстәрилән һәр бир тәшәббүсү сәјлә мүдафиә едирдиләр. Сүлејман вә Мәнсур Мәнсуров гардашлары муғамын һиссәләр вә дүшүнчәләр аләминә чохдан мәһрәм сәнәткар кими јахшы билирдиләр ки, халгын зәнкин мә'нәви хәзинәси үчүн мәс'улијјәт һисси һәр кәсә вә һамыја ејни дәрәчәдә аиддир. Онлар ингилабын илк күнләриндән һәгиги мә'нада совет инчәсәнәти чәһәсинә кечмиш, сәнәтинә вә хидмәтләринә бөјүк еһтијач һисс едилән мусиги хадимләри кими фәалијјәт көстәрмишләр. Мирзә Мәнсур Мәнсуров Ү. һачыбәјовун ән чох инандығы, е'тибар етдији халг мусиги мәсләһәтчиләриндән олмуш, 1922-чи илдә бәстәкарын тәшәббүсү илә фәалијјәтә башлајан илк Азәрбајчан мусиги мәктәбиндә, сонралар исә Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасында (1926— 1946) вә өмрүнүн сонуна гәдәр Асәф Зейналлы адына Бакы Орта Ихтисас Мусиги Мәктәбиндә тардан муғам үзрә дәрс демишдир. 1938-чи илдә муғам илк дәфә онун ифасындан нота салыныб чап етдирилмишдир.

Беләликлә, Мәшәди Мәлик Мәнсуровун һәр ики оғлу Совет һакимијјәти илләриндә дә муғамын тәлејинә мүнасибәтдә чидди принципал мөвгә тутмуш, тар ифачылығынын артан ичтимаи идеја-тәрбијәви фәаллығына сәмәрәли тә'сир көстәрмишләр.

Бәһрам Мәнсуровун фитри мусиги истә'дады чох еркән ашкара чыхдығындан о, 7-8 јашларында тарда сәрбәст чалмағы бачармыш, һәлә орта мәктәбин ашағы синифләриндә охудуғу вахт шакирд концертләриндә

солист кими чыхыш етмәјә башламышдыр. Јенијетмә тарзәнин чалғысы нәинки мүәллимләрини разы салмыш, јашыдларыны һәјәчана кәтирмишдир, һәтта Ч. Гарјағды оғлу, Г. Пиримов, С. Оганезашвили вә дикәр мәшһур һәмкарларынын да марағына сәбәб олмушдур. Орта мәктәбдә вә сонралар педагожи техникумда охудуғу илләрдә Б. Мәнсуров театра да бөјүк һәвәс көстәрмиш, шакирд тамашаларында, мусигили драм дәрнәкләриндә иштирак етмишдир. Мусигили театра мараг онда илк дәфә 1922-чи илдә «Лејли вә Мәчнун» операсына бахдыгдан сонра јаранмышдыр. Өзүнүн дедији кими, Үзејир һачыбәјовун бу өлмәз әсәри вә Гурбан Пиримовун чалғысы онун гаршысында «гәрибә бир аләм» ачмышдыр. Беләликлә, 1929-чу илдә педагожи мәктәби битирәнә гәдәр Бәһрам Мәнсуров классик ифачылыг тәчрүбәсинин әсасларыны мәнимсәдијини, өзүнү һәр чәһәтдән камилләшдирмәк гәјғысына галдығыны бирузә вермишдир. 18 јашлы тарзәнин Азәрбајчан Концерт Бирилијнә, Филармонијаја, аз сонра Азәрбајчан Радио Комитәсинә, А. Ионесјанын рәһбәрлик етдији ифачы коллективә, Ү. һачыбәјов вә М. Магомајевии тәшәббүсү илә јарадылмыш биринчи нотлу Азәрбајчан халг чалғы аләтләри оркестринә вә нәһәјәт 1932-чи илдә 21 јашында икән Азәрбајчан Дөвләт Опера вә Балет театрына солист вә концертмејстер кими дә'вәт олунмасы, онун тәлејиндә баш верән сычрајышлы дәјишикликләр, кәләчәк наилијјәтләринин уғурлу башлангыч мәрһәләләри иди. Бәһрам Мәнсуров мүхтәлиф сәчијјәли, зәнкин, рәнкарәнк програмлы концертләрдә, халг чалғы аләтләри оркестриндә, микрофон гаршысында» театр тамашаларында, елин шәнлик мәчлисләриндә, Азәрбајчанын рајонларында, Загафгазијанын

бир чох шәһәрләриндә Чаббар Гарјағдыоғлу, Гурбан Пиримов, Сејид Шушински, Һүсејнгулу Сарабски, Һүсејнаға һачыбабабәјов, Хан Шушински, Зүлфү Адыкәзәлов кими көркәмли сәнәткарларла бирликдә мүнтәзәм чыхыш едир, үзәринә дүшән вәзифәни бүтүн мәс'улијјәти илә јеринә јетирмәјә чалышырды. Сонралар Бәһрам Мәнсуров хатырладырды ки, «...мәним камил бир тарзән кими јетишмәјимдә Гурбан Пиримовун әмәји чох олуб. 30 ил онунла бирликдә «Лејли вә Мәчнун», «Шаһ Исмајыл», «Әсли вә Кәрәм», «Ашыг Гәриб» вә «Шаһсәнәм» операларында тар чалмышам. Гурбан Пиримов һәмишә мәни «гардашоғлу» дејә чағырарды. Чүнки әмимлә, атамла чох јахын, гардаш кими, бир евли кими идиләр. О, чох јахшы, чох мөһрибан адам иди»¹

Бәһрам Мәнсуров атасы вә әмисинин чалғысындан вә вердикләри изаһатлардан мәнимсәдији нә варса, онларын һамысы илә гүдрәтли мүасирләринин сәнәти арасында дәрин, үзви әләғәни мүшаһидә етмиш, бу әләғәнин бүтүн уғурлу тәзаһүрләринин дүзкүн дәрки вә шәрһи зәмининдә өз фәрди үслуб хүсусијјәтләрини ашкара чыхармаға чалышмышдыр.

Бәһрам Мәнсуров дејир ки, «...мәним тарзән кими танынмағымда халг мусигимизин вә муғам операларымызын тәсири чох бөјүк олуб. Мән фәхр едирәм ки, бөјүк бәстәкарымыз Үзејир һачыбәјовун һәмишәчаван «Лејли вә Мәчнун» операсыны 50 илә јахындыр ки, өз тарымда мүшајиәт едирәм»²

Доғрудан да тарзәнин әсл бәдии усталыг сәвијјәсинә јүксәлмәсиндә нәинки муғам опералары,

үмумијјәтлә, Азәрбајчан опера театрынын јарадычылыг мүнһити мүстәсна рол ојнамышдыр. Бәһрам Мәнсуров бурада фәалијјәт көстәрдији илләр әрзиндә ифачылыг сәнәтинин бүтүн васитә вә имканларына дигтәтлә нәзәр салмағы өјрәнмиш, Азәрбајчан ичтимаијјәтинин, бир чох Совет вә харичи өлкәләрин габагчыл сәнәт, мусиги хадимләри илә көрүшмүш, усталығыны даим тәкмилләшдирмәк, бәдии чәһәтдән камилләшдирмәк вә үмуми гајә илә үзви сурәтдә әләғәләндирмәк гајысына галмышдыр. Б. Мәнсурову бир чох сәнәт јолдашларындан фәргләндирән, ону бөјүк сәләфи Гурбан Пиримов мөвгәјинә вә имканларына јахынлашдыран вә тезиклә шөһрәтләндирән башлыча чәһәтләрдән бири дә мәнз бу зәрурәти вахтында дәриндән дәрк етмәсидир. О, сәнәт мејданына атылдығы 30-чу илләрдә идеја вә бәдии усталыг чәһәтдән илк јеткинлик әләмәтләрини бирузә вермиш, халг мусигисинин кениш тәблиғи саһәсиндә чошғун вә чохчәһәтли фәалијјәтини һәјат принципинә чевирмишдир. Бу, муғамын вә тарын тәлејинә гејри-тарихи вә зәрәрли мүнәсибәтләрин давам елдији бир заманда олдуғча әһәмијјәтли вә вачиб иди. Бәһрам Мәнсуров дөврунүн көркәмли сәнәткарлары илә бирликдә тарын кениш чалғы имканларыны, онун универсал мусиги аләти сәвијјәсиндә дурдуғуну һәр чәһәтдән сүбута јетирмишдир. Бу мә'нада Азәрбајчан ССР халг артисти, бәстәкар Сәид Рүстәмовун сөzlәри даһа долғун тәсәввүр јарадыр:

«Мән Бәһрам Мәнсурову 1930-чу илдән, бөјүк бәстәкар вә мүәллимииз Үзејир һачыбәјовун рәһбәрлији алтында јеничә тәшкил олунмуш биринчи нотлу халг чалғы әләтләри оркестринин илк иштиракчыларындан бири кими таныјырам. Һәлә о заман мәшһур мусигичиләр аиләсиндә пәрвәриш тапмыш кәнч тарзән Бәһрам Мәнсуров өз јүксәк

¹ Б. Мәнсуровун шәхси архиви.

² Јенә орада.4

габилијјәти, ифачылыг фәаллыгы вә өзүнәмәхсус муғам бармаглары вә нәфәсләри илә нәзәр-диггәти чәлб едирди»¹.

Бәһрам Мәнсуровун јарадычылыг јолунун 30-чу илләри әһәтә едән биринчи мәрһәләси тарзәнин республикамыздан кәнарлардакы мүвәффәгијјәтли чыхышлары илә дә зәнкинди. О, Загафгазија вә Орта Асија республикаларында дәнә-дәнә гастрол сәфәрләриндә олмуш, 1938-чи илдә Москвада кечирилән биринчи Азәрбајчан әдәбијјаты вә инчәсәнәти онкүнлүјүндә иштирак етмишди. Көркәмли совет мусигишүнәси Кеорки Хубов «Правда» гәзетинин 16 апрел 1938-чи ил тарихли нөмрәсиндә Азәрбајчан мусиги инчәсәнәтинин наилијјәтләриндән јазаркән Гурбан Пиримов кими мәшһур халг ифачысы илә јанашы Бәһрам Мәнсуровун адыны хүсуси еһтирамла чәкмишди.

Беләликлә, Азәрбајчан мусиги мәдәнијјәтинин тамамилә јени вә парлаг инкишаф мәрһәләсинә дахил олдуғу 30-чу илләрдә јетишиб формалашан Бәһрам Мәнсуров даим нәчиб тә'сирләрдән фајдаланмыш, һеч вахт сәнәтә јүнкүл мүнасибәт бәсләмәмиш, муғамын, тарын јашамаг һаггы уғрунда мүбаризәдә, мусигимизин тәблиғи ишиндә һәмишә фәал иштирак етмиш, өз јерини тутмуш вә һәгиги гижмәти илә көрүнмүшдүр.

Тарзәнин јарадычылыг јолунун сонракы мәрһәләси халгымызын фашист таунана гаршы апардыгы тарихи гәһрәманлыг мүбаризәси илләринә тәсадүф едир. Бу илләрдә Бәһрам Мәнсуров фәсиләсиз олараг чәбһә хоттинә јахын јерләрдә, Бакынын һәрби хәстәханаларында, арха чәбһәнин гәһрәманлары гаршысында Совет Азәрбајча-

нынын көркәмли инчәсәнәт хадимләри илә бирликдә чыхыш етмишди. Тарзән 1941-чи вә 1944-чү илләрдә Иранда оларкән (биринчи сәфәри ики, икинчи сәфәри исә дөрд әј давам етмишди) Азәрбајчан опера театрынын вә филармонија-сынын мәшһур артистләрини мүшајиәт етмиш, Иранын мусиги вә ифачылыг сәнәти илә јахындан таныш олмуш, әфсанәви ханәндә Әбүлһәсән хан Игбалы динләмишди.

Бәһрам Мәнсуров һарада олурса-олсун, киминлә чыхыш едирсә-етсин, һәмишә өзүнү әсл совет сәнәткары кими севдирмиш, Азәрбајчан совет мусиги инчәсәнәтинин шәрәфини чох бөјүк мәс'улијјәт һисси илә горујуб сахламышдыр. 40-чы илләрдә тарзән һәр чәһәтдән јеткинләшмиш, халг мусиги ифачылыгынын гүдрәтли нүмајәндәси сәвијјәсинә јүксәлмишди. Тәсадүфи дејилди ки, һәлә 1941-чи илдә Бәһрам Мәнсуров муғамдан дәрс демәк үчүн Асәф Зејналлы адына Бакы Орта Ихтисас Мусиги Мәктәбинә дә'вәт олунмушдур. Индијә гәдәр һәмин мәктәбдә педагожи фәалијјәтини давам етдирмәси уstad сәнәткарын кечдији јарадычылыг јолунун нүмунәвилијинә парлаг сүбүтдур. Бу мүддәт әрзиндә Б. Мәнсуром өзүнү кәнчлијин сәмими, мүдрик, хејрхаһ дост кими танытдырмаға наил олмушдур.

Бәһрам Мәнсуров һеч вахт ихтисас чәрчивәси даирәсиндә гапаныб галмамышдыр. О, һәлә кәнчлијиндән јәгин етмишди ки, атасы вә әмиси, еләчә дә һәр күн тәмасда олдуғу мәшһур ханәндә вә сазәндәләр онун симасында тәглидчи јох, әсл давамчы јетишдириләр. Бу әләгә вә тә'сирин гајғы вә е'тимадын әвәзини вермәк, нәтичәсини доғрултмаг үчүн тарзән јалныз бөјүк муғам устасы, ифачысы сәвијјәсинә јүксәлмәклә кифәјәтләнмәди, Опера вә Балет театрында Гурбан Пиримовун әвәсиз хәләфи кими танынды. Асәф

¹ Б. Мәнсуровун шәхси архиви.

Зејналлы адына Орта Ихтисас Мусиги Мәктәбиндә онларла исте'дадлы ифачы јетишдирди, муғам дәсткаһларынын илк дэфә нота салыныб чап олунмасында фәал иштирак етди, чох зәнкин мә'лумата, марағлы хатирәләрә малик ән е'тибарлы мәсләһәтчи олду, халг мусигимизә, халг мусиги ифачылығымыза, ајры-ајры классик ханәндә вә чалғычыларын һәјат вә јарадычылығына даир силсилә радио вә телевизия верилишләринин әксәријјәтинин һазырланмасында өз көмәјини әсиркәмәди, өзүнүн дедији кими «ел үчүн, кәләчәк нәсилләр үчүн» олдугча зәнкин вә јарарлы ев мусиги архиви јаратды, ифасындан вала јазылмыш муғамларын дүнја миғјасында сәсләнмәси хәбәрини ешитди... Бөјүк халг шаири Сәмәд Вурғун вахтилә Бәһрам Мәнсуровун чалғысындан вәчдә кәләрәк демишдир: «Бәһрам бизим мусигимизи шәфа булагына бәнзәдир. Адам ону динләјәндә һәр шеји унудур, өзүнү башга әләмдә һисс едир. Амандыр, бу чалғыны валлара, лентә көчүрт. Гој сәнәт әсәри кими јашајыб, кәләчәк нәсилләрә јадикар галсын. Бу јолда һәр нә лазым олса, мән һазырам. Сәнин сәнәтин көзәлдир, инсаны һејран едир»¹.

Мусигимизин күчлү емоционал-естетик тә'сир гүввәсинә, онун көз бәбәји кими горунуб сахланылмасына, тарзәнин әсрәрәнкиз сәнәтинә белә диггәтли, гајғылы мүнәсибәт Бәһрам Мәнсурова һәдсиз севинч, ифтихар һисси, гүввәтли инам бәхш етмишдир. Шаирин арзулары устад ифачынын чохданкы тәшәббүсүнүн зәрурилијини бир даһа тәсдигә јетирмиш, ону халг јарадычылығы илә әләгәсинин миғјасыны кенишләндирмәјә руһландырмышдыр. Бәһрам Мәнсуров репертуарында олан халг мусиги

нүмунәләринин демәк олар ки, әксәријјәтини, о чүмләдән наدير ифа олунан мугамлары лентә вә граммофон валына јаздырыр. С. Шушински, З. Адыкәзәлов, Н. Нүсәјнов, Ј. Кәләнтәрли вә дикәр көркәмли ханәндәләрин лентә вә вала јазылмасында да чох фәал иштирак едир. Мәсәлән, Бәһрам Мәнсуровун сәји нәтичәсиндә Сејид Шушински өмрүнүн сон илләриндә «Чаһаркаһ», «Мәнсуријјә», «Һејраты», «Мани», «Аразбары» муғамларыны тарзәнин мүнәсибәти илә лентә јаздырмышдыр. Бөјүк сәнәткарын вәфатындан сонра Фикрәт Әмиров вә Бәһрам Мәнсуров нәчиб тәшәббүс көстәриб һәммин лент јазыларынын граммафон валына көчүрүлмәсинә наил олмушлар.

Бәһрам Мәнсуров Азәрбајчан халг мусиги нүмунәләринин нота салыныб чап олунмасынын мүстәсна әһәмијјәтини дә дәриндән баша дүшмүш, һеч вахт бу ишдә әлиндән кәләни әсиркәмәмишдир. О, бәстәкар Нәриман Мәммәдовун «Раст» вә «Чаһаркаһ» кими монументал муғамлары тамам дәсткаһ һалында — бүтүн тәркиб һиссәләрилә нота салынмасында олдугча фәал иштирак етмиш, ән әсас рол ојнамышдыр. («Раст» муғамынын вокал партијасы һачыбаба Нүсәјновун, «Чаһаркаһ» муғамынын вокал партијасы исә Јагуб Мәммәдовун ифасында нота салынмышдыр). Үмумиттифаг «Советскиј композитор» нәшријјатында мәчмуә шәклиндә чап олунан бу муғамларын классик ирсимизә ојатдығы марағы бунда көрмәк олар ки, онлар дәрһал халг арасында јайылмыш вә јенидән нәшр олунмағ етијачы доғурмушлар.

Бәһрам Мәнсуровун ән фәјдалы фәалијјәт саһәлә-риндән бири дә мусиги ифачыдығымыза, ајры ајры мәшһур сәнәткарлара аид һәр чүр дәјәрли

¹ Б. Мәнсуровун шәхси архивиндән.

материаллары мүнтөзөм сурөтдө топлайыб чох зэнкин ев архиви жаратмасыдыр. Кэркин ахтарышларын, инадлы эмэжин, бөжүк ирадэнин, сечдији сэнэт жолуна, устад сэлэфлэринэ садагэтин, кечмиш эн'энэлэрлэ јенилији элагэлэндирмэјин кениш мараг даирэсинин парлаг тэзаһүрү олан, мусигимизин милли сэчијјэси, тэқраролунмаз орижиналлыгы, онун бэдии гајэсинин дэринлији, бу гајэни ифаде етмэјин мүкэммэл формалары һаггында бүтөв тэсэввүр јарадан белэ јазылы материаллар, фоно вэ фото сэнэдлэри хэзинэсинин јаранмасында вэ мүнтөзөм сурөтдө зэнкинлэшмэсиндэ Бәһрам Мәнсуровун һөјат јолдашы Мүнэввэр ханым өз сөлигэси, гајгысы вэ һэссаслыгы илә бөжүк рол ојнамышдыр. Кичик јашларындан тар чалыб, мусигијө бағланан бу меһрибан, мэдэни вэ гајгыкеш гадын һэкимдир. О, бөжүк зәһмэт баһасына топланмыш сэнэдлэри, Бәһрам Мәнсуровун вурдуғу һәр бир мизрабы, онун сәнэтэ, көркэмли ифачылара даир сөһбэтлэрини, хатирлэлэрини, мүсаһибэлэрини, тарзэнин үнванына дејилэн һәр сөзү, она һэср олунмуш мүхтәлиф сэчијјэли мегалэлэри вэ дикэр гијмәтли материаллары мүстэсна гајгы вэ сәбрлэ магнитафон лентинэ јазыр, макинада чап едир, сөлигэ илә саһмана салыб чилдләјир. Һазырда Бәһрам Мәнсуровун евиндө бүтүн јазылы материаллары өзүндө чөмлөјөн онларча галын чилдләр вар ки, онлар тарзэнин өзү, сәнэти, сэлэфлэри, мүасирлэри вэ үмумијјәтлэ мусигимиз, ифачылыг сәнэтимиз һаггында зэнкин мәлумат верэн мисилсиз мәнбэләрдир. Һәмин чилдлэри вэрәгләдикчө Бәһрам Мәнсуровун јетишмэсини шэртлэндирэн амиллэрин, сәнэткарын гөлбиндэ дэрин һиссләр ојатмыш, һафизэсиндэ силинмэз излэр бурахмыш гүдрәтли инчэсәнэт хадимлэринин тарзэн тэрәфиндэн нечэ бөжүк еһтирам вэ хүсуси миннэтдарлыг һиссилэ

хатырландыгларынын шаһиди олурсан. Гэт'и инанырсан ки, халг мусиги ифачылыгы мәсәлэлэринэ һэссас вэ диггәтлэ јанашмагда, көкдәнкәлмә ганунлара, эн'энэлэрэ садагәтдө, мусигимизин чох бөжүк еһтијат мәнбэлэри вэ перспективлэринэ бәләдликдө вэ бағлылыгда Бәһрам Мәнсуров бүтүн мүасир ифачылар үчүн нүмунәдир. Тарзэн тэсадүфи демир ки, «...кечмиш мусигичилэримиз чох зэнкин вэ чох гијмәтли ирс гојуб кетмишләр. Онларын эксэријјэти дүрүст охујуб чалмышлар. Муғамларымызын тэрәвәгини, һикмәтини горујуб сахламаг, кәләчәк нәслэ чатдырмаг һәр сәнэткара насиб олмур. Бир муғамын бир нечэ ифачысы олдуғу һалда, һәмишә онун эн јахшы ифачысы јада дүшүр вэ ифтихарла јад едилир...»¹

«...Муғамларымыз үчлүкдә даһа јахшы, даһа тәбии вэ көзәл сәсләнир. Үчлүкдә һәр ифачы өз бачарыг вэ габилијјэтини даһа ашкар нүмајиш етдирмәк имканына малик олур.

Муғамларымызын һәр бирини көз бәбәји кими горумалыјыг. Јахшы габил ифачылар тәрбијә едиб јетишдирмәк саһәсиндә чох иш көрмәлијик.»¹

Бәһрам Мәнсуровун классикләр һаггында сөјләдији ашағыдакы фикирлэринин дә тәчрүби әһәмијјэти, сәрраст мәнтиги чох бөжүкдүр.

« Мән Мирзә Садыг Әсәд оғлуну көрмәмишәм. Амма атамдан онун һаггында чох ешитмишәм. Дејирди ки, Мирзә Садыг чох көзәл, зиба чалан иди...» Һүсәјнгулу Сарабскинин образлары, чыхышлары әвәзсиз иди. Онун муғам охумалары јерли-јериндә, дәгиг вэ тэқраролунмаз иди. «Орта секаһ» муғамыны о гәдәр тә'сирли охујурду ки, динләјичилэри ағладырды. Гәддү-гамәтли, хош-

¹ Б. Мәнсуровун шәхси архиви.

хасијјатли, хусуси кејим салигәси олан Һүсејнгулу Сарабски чох көзәл инсан вә дост, јүксәк мәдәнијјәтли ифачы вә артист иди. О, нә охумағы, һансы гәзәли сечмәји чох көзәл билирди. Сәһнә кејиминә хусуси диггәт җетирирди. Онун концерт чыхышлары да јүксәк сәвијјәдә олурду, динләјичиләрин сүрәкли алгышлары илә гаршыланырды...

Мусигимизин инкишафында зәһмәт чәкән адамлары һеч вахт унутмаг олмаз. Јадыма Мүслүм Магомајев дүшдү. О, бөјүк инсан иди. Мүслүм бәјдә бөјүк үрәк, фитри исте'дад, гајғыкешлик, дәгиглик, сәнәт ешиги, јүксәк мәдәнијјәт, инан вә вәтәнпәрвәрлик кими көзәл инсани кејфијјәтләр варды¹

Бу сөзләрдә Бәһрам Мәнсуровун шәхсијјәти, идеалы, гәдирбиләнлији, өзүнүн парлаг вә сәмими ифадәсини тапмышдыр. Һеч кәсдә шүбһә доғура билмәз ки, буну јалһыз јүксәк мәгсәдләр наминә һәр чүр зәһмәтә гатлашан, әлиндән кәләни әсиркәмәјән сәнәткарларын хидмәтләри мүгабилиндә фајдалы ишләр көрән, онларын инсани кејфијјәтләрини дәриндән мәнимсәјән адам бачара биләр. Мәшһур сәләфләри кими Бәһрам Мәнсуровун да ирәли сүрдүјү тәләбләр бүтүнлүклә муғамда милли үслубун көклү хусусијјәтләрини көз бәбәји кими горујуб сахламаға, зән-кинләшдирмәјә, муғамын дахили мүкәммәлијини даим артырмаға әсасланыр. Ифасында бу апарычы принципин үзвү характер алмасынын, парлаг фәргләндиричи әламәтә чеврилмәсинин нәтичәсидир ки, тарзәнин чалдығы муғамлара һазырда чох бөјүк еһтијач вардыр. Һәмин ифада муғамын чохчәһәтли һејрәгамиз хусусијјәтләриндән алы-

нан тәәсүратын тамлығыны, бүтөвлүјүнү хусуси олараг гејд едирик. Б. Мәнсуров милли бәдии тәфәккүр хусусијјәтләринин спесификасыны, муғамын бәдии фәлсәфи-естетик гадирлијини фасиләсиз һисс етдирик вә инандырыр ки, муғам чох әсрарлы зәка үмманыдыр, Азәрбајҗан халг тәфәккүрүнүн ән бөјүк мө'чүзәсидир, түкәнмәз һәрәкәт вә енержи мәнбәјидир. Камил ифада муғам даим јенидир, даим зәнкинләшир вә зән-кинләшәчәкдир, о һәјат гүввәси ахыныдыр. Муғамда кәшф едилмиш һәгигәтләрин, характерләрин ифадәли тәрздә чанландырылмасы кими сон дәрәчә мүрәккәб процес тамамилә һәјаты мүшаһидә вә сынаглардан доғур. Б. Мәнсуров һәр һансы муғамы сәсләндирәркән бурадакы е'чазкар лиризм, мәнтиги рабитә, дахили вәһдәт, мә'на бағ-лылығы вә ардычылығы һејрәт доғурур. Муғамын формасында, онун драматуржи фикир системинин вә һәдсиз дәрәчәдә гижмәтли олан диқәр чәһәтләринин үзви вәһдәтиндә биткинлик даһа камил шәкилдә диггәти чәлб едир. О, муғамын мүгәддәрәти вә кәләчәк тәләји үчүн өзүнү там мәс'ул һесаб едир. Буна көрә дә сахта «јениликләрин» тәзјиги алтында чүз'и дә олса дәјишилмәјир. Муғам вә ону нүмунәви сәвијјәдә сәсләндирмәјә мөхсус нормалар системиндән баш чыхармаг габилијјәти олмајан адамлар билмирләр ки; Бәһрам Мәнсуровун чалғысы муғамын тәбиәтинә, диалектикасына максимум ујғунлуғу бахымындан әламәтдардыр. Бу чалғы муғамы өјрәнмәк, муғам нәзәријјәсини ишләјиб һазырламаг үчүн олдугча јарарлы дәрслик, е'тибарлы мәнбәдир. Онун чалғысы чох бөјүк зәһмәт баһасына баша кәлмишдир. О һәр чәһәтдән бүллурлашдырылмыш вә инандырычы сурәтдә әсаслан-дырылмышдыр. Тарзән муғамдакы һиссләри бүтүн вү-

¹ Б. Мәнсуровун шәхси архиви.

чуду илэ бирликдэ јашајыр. Муғамын дахили, қизли, дәрин фикир ахарына һэссаслыгла јол тапыр. Буна көрә дә Бәһрам Мәнсуров һеч вахт сүн'и, үрәксиз вә һиссиз чалмајыр. Чаларкән муғамын мајасында, көкүндә һансы конкрет фикрин дајандығыны дәрһал мүәјјәнләшдирмәк мүмкүн олур. О, ифа просесиндә максимал дәрәчәдә сәрбәстдир. Һәр муғамы һисс етдији кими чалыр. Ејни заманда өз әһвал-руһијјәси үзәриндә һөкмран сәнәткар тә'сири бағышлајыр. Бәһрам Мәнсуров һиссләрени чиловламағы бачарыр, һеч бир мәнтиги сәбәб олмадан, көзләнилмәз хүсусијјәтләрә јол вермир, адәт етдији чидди вә санбаллы ифа тәрзиндән дөнмүр, маһијјәтчә идракын мәһсулу олан һисси әһәмијјәтсиз, сәмәрәсиз чәһәтләрә сәрф вә исаф етмир. Оун ифасында гејри-тәбии тә'сир бағышлајан, јанлыш, гондарма вә үјдурма һеч бир шеј јохдур. Тарзән лүзүмсуз тәфәрруата, чансыхычы јекнәсәклијә, дарыхдырычы ејнијјәтә гәтијјән јол вермир, адиликдән даим гачыр, деталларда ләнкимәји кәрәкли һесаб етмир. Ифрата вармагла, заһири еффе́кт архасынча кетмәклә әсл мәтләбдән узаглашмағ, ән мүһүм чәһәтләри унутмағ һаллары она јаддыр. Оун чалғысы дүјүнләрдән, долашыглыгдан халидир.

Бәһрам Мәнсуров техники чәһәтдән дә надирдир. О, өз техники усталығы үзәриндә һәмишә инадла чалышмыш, тарын һәр бир сирринә вагиф сәнәткар кими ону бүтүнлүклә өз ирадәсинә табе етдирмишдир. Бунунла белә Бәһрам Мәнсуров һеч вахт техникаја ајрыча бир мәгсәд кими бахмамыш, ону динләјичи марағы хатиринә тәтбиг етмәмишдир. Техника онун үчүн әсла естетик канон, ваһид критерија дејил, јалныз васитәдир.

Бәһрам Мәнсуров бөјүк усталыгла вә кениш

мигјасда истифадә етдији мүхтәлиф сәчијјәли мүхтәлиф тәбиәтли үсуллары, чаларлары мәзмунча чох чидди олан муғам үчүн сон дәрәчә вачиб, зәрури васитәләр кими нәзәрә чарпдырыр. «Чаһар мизраб», «әлиф мизраб», «рух мизраб», «сантур мизраб», «гоша мизраб», «тәрс мизраб», «чыртыг мизраб», «мизраб дәсткары», «мизраби күлриз», «мизраби зирәфкән», «зәнки шүтүр» вә с. штрихләр онун чалғысына бәдии вә тәсвири бојалар, чевиклик вә ифадәлилик, гүдрәт вә гүввәт верир. Онлар хүсуси еффе́ктә, кристал ајдынлыға вә чох мүһүм драматуржи әһәмијјәтә маликдир, ифадәнин ишләнмәсиндә инкишаф даирәсинин кенишләнмәсиндә мүстәсна рол ојнајыр.

Бәһрам Мәнсуровун сағ вә сол әл техникасы бир-биринә јүксәк бәдии сәвијјәдә мүвазидир. Бу мүһүм чәһәт онун чалғысынын ән парлаг фәргләндиричи әләмәтләриндәндир. Тарзән ишләтдији мизраблара мүвафиг бармаглар вурмагла, «лал бармағ», «сүрүшдүрмә бармағ» (глиссандо) «дартма сим»-(вибрасија) «мизрабсыз чалғы» кими ифа пријомларындан, трел вә мордентләрдән истифадәдә мисилсиздир. Тарын спесификасыны сәчијјәләндирән бүтүн бу кими мелизм үнсүрләринин көмәјиилә тарзән кичик тонлар-микрорхырдалыглар, мүхтәлиф бәзәк әсләри, мәна вә фәрг инчәликләри һасил едир. Хүсуси интенсивлији, парлаглығы, чанлылығы илә фәргләнән башга штрихләр кими һәмин микрорхырдалыглар да сәнәткарлығын үзви зәрури чәһәти, формалашдырычы васитәләридир. Орижиналығын үмдә хүсусијјәтләрини, образлы ифадәлилији, фикир вә практик фәаллығы шәртләндирир, муғамы кениш, даһа дәрин бир мәнәви контекстдә динләмәјә имкан верир. О, ән мүхтәлиф үст вә алт мизраб ишләтмәләриндән, тремоло техникасын-

дан, симләри ејни вахтада аккордвари сәсләндирмәк тәрзиндән («әлиф мизраб») вә дикәр мүнәсиб штрихләрдән јерли-јериндә истифадә етмәклә муғамын маһијјәтини зәнкинләшдирән, онун санбаллығыны, дахили мүкәммәллијини вә тәзадлығыны артыран јени тәркибләр, биткин мелодик ифадәләр, мә'налы моментләр јаратмышдыр. Б. Мәнсуров муғамларын әксәријјәтинин, о чүмләдән «Раст», «Шур», «Чаһарқаһ» вә «Маһур һинди» муғамларынын монументал өлчүсүнү горујуб сахлајыр, форма тәшәккүлү принципләрини даһа габарыг шәкилдә бирузә верир. Онун ифасында «Раст», «Маһур һинди» вә «Чаһарқаһ» муғамларындакы драматик вә епик хүсусијјәтләр чох көзәл бирләшир. Һәмин муғамларын ифасы заманы тарзән баш вермиш бир әһвалаты хатырладан шәхс кими дигтәти чәлб едир, һәјатын динамикасыны, һәрәкәтини, чох марағлы вә тәбии «монолог вә диалоглар» нүмајиш етдирир. Онун чалғысында епик сәчијјә әсасән мәһз белә бир аспектдә өзүнү көстәрир, «Чаһарқаһ» муғамындакы епиклик бир дә бундан ибарәтдир ки, һәмин муғамын мәркәзиндә гәһрәман вә халг мүбаризәсинин мөһтәшәм лөвһәси вар. Чаһарқаһы гәһрәманлыг епопејасы кими сәчијјәләндирмәк олар. Бу муғам никбин, дөјүшкән руһлу, мүбариз чағырышлыдыр. Онун драматуркијасы һәрәкәтдә олан гүввәләрин чохлуғу вә әһәмијјәтлилији илә фәрғләнир.

Бәһрам Мәнсуров ифа просесиндә, хүсусән «Раст», «Маһур һинди» вә «Чаһарқаһ» муғамларынын ифасы заманы чох гүдрәтли вә әзмар көрүнүр. Бу һәр шөјдән әввәл адлары чәкилән муғамлардакы сабитлијин гүдрәтли вә тә'сирли амилләри илә әлағәдардыр. Мәсәлән, «Раст», «Маһур һинди», «Чаһарқаһ» муғамларынын фәлсәфи јеткинлик, мәғрурлуғ, икидлик вә чәсарәт

тәчәссүмү олмаларынын нәтичәсидир ки, онлары сәсләндирәркән тарзәнин ифасында күчлү инам вә гәтијјәт һөкм сүрүр. Лухарыда дејилдији кими, бу чалғы даһа чох идрақы тәчәссүм етдирир. Әләмәтдән маһијјәтә — Бәһрам Мәнсуров сәнәтинин әсас јолудур.

Габил сәнәткар кими Бәһрам Мәнсуровун ләјагәт вә үстүнлүкләри мүшајиәтчилик саһәсиндә дә чох бөјүкдүр. О, классик үчлүкдә там, мүкәммәл ансамбл јарадан ән мәшһур сәнәткарлар сәвијјәсиндә дурур. Онун мүшајиәтчилик бачарығы, үслубу, бу саһәдә әлдә етдији чох кениш вә зәнкин јарадычылыг имканлары, тәчрүбәси чох нүмунәвидир, өјрәнилмәјә, кениш тәблиғ олунмаға јарарлыдыр. Сәнәткарын узун мүддәт көркәмли ханәндәләрлә бирликдә чыхыш етмәси, опера вә балет театрында солист-концертмејстер кими чалышмасы, Гурбан Пиримовла јарадычылыг үнсијјәти она мүшајиәтчилијин ән зәрури чәһәтләрини дәриндән мәнимсәмәк, онун һәр чүр чәтинликләрини дәф етмәк бачарығы ашыламышдыр. Бу јүксәк бачарыг вә габиллијјәтин нәтичәсидир ки, Бәһрам Мәнсуров бир мүшајиәтчи кими чох һәссас, фәал, ханәндәнин ифачылыг үслубуну дәриндән дујан, она бөјүк сәрбәстлик, верән, ону даим руһландыран сәнәткар кими севилир. Онун иштирак етдији үчлүкләрин әксәријјәти дәрин мәзмунлу сәсләнмәси, бәдии чәһәтдән зәнкинлији илә фәрғләнир. Онлар гејри-тәбии, гондарма вә мүчәррәд ифа тәрзинә јаддырлар. Үчлүкдә һәр муғамы өз дилиндә сәсләндирмәк, онун шө'бәләрини үмуми ансамбла ујуштурмағ, ваһид руһу горујуб сахламағ, ән кичик мусиги парчаларындан тутмуш бөјүк епизодлара, виртуоз зәнкулә вә кәзишмәләрәдәк бүтүн мусиги компонентләринин фәрдилијини ајдын нәзәрә чатдырмағ Б. Мәнсуровун ән үмдә сә'јләриндән-

дан, симләри ејни вахта аккордвари сәсләндирмәк тәрзиндән («әлиф мизраб») вә дикәр мүнәсиб штрихләрдән јерли-јериндә истифадә етмәклә муғамын маһијјәтини зәнкинләшдирән, онун санбаллығыны, дахили мүкәммәллијини вә тәзадлығыны артыран јени тәркибләр, биткин мелодик ифадәләр, мә'налы моментләр јаратмышдыр. Б. Мәнсуров муғамларын әксәријјәтинин, о чүмләдән «Раст», «Шур», «Чаһаркаһ» вә «Маһур һинди» муғамларынын монументал өлчүсүнү горујуб сахлајыр, форма тәшәккүлү принципләрини даһа габарыг шәкилдә бирузә верир. Онун ифасында «Раст», «Маһур һинди» вә «Чаһаркаһ» муғамларындакы драматик вә епик хүсусијјәтләр чох көзәл бирләшир. Һәммин муғамларын ифасы заманы тарзән баш вермиш бир әһвалаты хатырладан шәхс кими диггәти чәлб едир, һәјатын динамикасыны, һәрәкәтини, чох марағлы вә тәбии «монолог вә диалоглар» нүмајиш етдирир. Онун чалгысында епик сәчијјә әсәсән мәһз белә бир аспектдә өзүнү көстәрир, «Чаһаркаһ» муғамындакы епиклик бир дә бундан ибарәтдир ки, һәммин муғамын мәркәзиндә гәһрәман вә халг мүбаризәсинин мөһтәшәм лөвһәси вар. Чаһаркаһы гәһрәманлыг епопејасы кими сәчијјәләндирмәк олар. Бу муғам никбин, дөјүшкән руһлу, мүбариз чағырышлыдыр. Онун драматуркијасы һәрәкәтдә олан гүввәләрин чохлуғу вә әһәмијјәтлилији илә фәрғләнир.

Бәһрам Мәнсуров ифа просесиндә, хүсусән «Раст», «Маһур һинди» вә «Чаһаркаһ» муғамларынын ифасы заманы чох гүдрәтли вә әзмкар көрүнүр. Бу һәр шәјдән әввәл адлары чәкилән муғамлардакы сабитлијин гүдрәтли вә тә'сирли амилләри илә әлағәдардыр. Мәсәлән, «Раст», «Маһур һинди», «Чаһаркаһ» муғамларынын фәлсәфи јеткинлик, мәғрурлуғ, икидлик вә чәсарәт

тәчәссүмү олмаларынын нәтичәсидир ки, онлары сәсләндирәркән тарзәнин ифасында күчлү инам вә гәтијјәт һөкм сүрүр. Јухарыда дејилдији кими, бу чалгы даһа чох идракы тәчәссүм етдирир. Әләмәтдән маһијјәтә — Бәһрам Мәнсуров сәнәтинин әсәс јолудур.

Габил сәнәткар кими Бәһрам Мәнсуровун ләјагәт вә үстүнлүкләри мүшајиәтчилик саһәсиндә дә чох бөјүкдүр. О, классик үчлүкдә там, мүкәммәл ансамбл јарадан ән мәшһур сәнәткарлар сәвијјәсиндә дурур. Онун мүшајиәтчилик бачарығы, үслубу, бу саһәдә әлдә етдији чох кениш вә зәнкин јарадычылыг имканлары, тәчрүбәси чох нүмунәвидир, өјрәнилмәјә, кениш тәблиғ олунамаға јарарлыдыр. Сәнәткарын узун мүддәт көркәмли ханәндәләрлә бирликдә чыхыш етмәси, опера вә балет театрында солист-концертмејстер кими чалышмасы, Гурбан Пиримовла јарадычылыг үнсијјәти она мүшајиәтчилијин ән зәрури чәһәтләрини дәриндән мәнимсәмәк, онун һәр чүр чәтинликләрини дәф етмәк бачарығы ашыламышдыр. Бу јүксәк бачарыг вә габиллијјәтин нәтичәсидир ки, Бәһрам Мәнсуров бир мүшајиәтчи кими чох һәссас, фәал, ханәндәнин ифачылыг үслубуну дәриндән дујан, она бөјүк сәрбәстлик, верән, ону даим руһландыран сәнәткар кими севилир. Онун иштирак етдији үчлүкләрин әксәријјәти дәрин мәзмунлу сәсләнмәси, бәдии чәһәтдән зәнкинлији илә фәрғләнир. Онлар гејри-тәбии, гондарма вә мүчәррәд ифа тәрзинә јаддырлар. Үчлүкдә һәр муғамы өз дилиндә сәсләндирмәк, онун шө'бәләрини үмуми ансамбла ујушдурмағ, ваһид руһу горујуб сахламағ, ән кичик мусиги парчаларындан тутмуш бөјүк эпизодлара, виртуоз зәнкулә вә кәзишмәләрәдәк бүтүн мусиги компонентләринин фәрдилијини ајдын нәзәрә чагдырмағ Б. Мәнсуровун ән үмдә сә'јләриндән-

дир. Оун мүшәјәти һеч вахт ханәндәнин ифасыны үстәләмир, сәсини батырмыр, ону «боғмур», әксинә тарзән охујаны чох инчә, ифадәли штрихләрлә, чох вахт да «әлиф мизрабла» мүшәјәт едир. О, ханәндәнин ифасында сәсләнән һәр һансы ибарәнин, чүмләнин чох марағлы инструментал вариантыны чаларкән муғамын үчлүкдәки ардычыл инкишаф хусусијјәтини, даһили тәзадлығыны даһа габарыг шәклә салыр вә зәнқинләшдирир.

Бәһрам Мәнсуровун солист-концертмејәстер кими опера вә балет театрында газандығы наилијјәтләрдән данышаркән белә бир чәһәти хусуси олараг нәзәрә чатдырмаг истәјирик ки, онун мүшәјәти вокал партијяларын мелодик әсасынын, лад—интонасија аламәтләринин даһа ајдын тәзаһүрүнә һәлледици тәсир кәстәрир. Муғам операларында Бәһрам Мәнсуровун тары гәһрәманларын һәјәчан, һисс вә дујғуларынын чох кениш диапозонуну әһәтә едир. Тарзән мүғәнниләри әсәрин, тамашанын драматуркијасына истигамәтләндирмәкдә мүстәсна рол ојнајыр. Оун тары илә оркестр партијясы арасында дәрин үзви әләгә һәмишә һәјрәт доғурур. Белә бир әләгәдә тар һеч вахт өз апарычы ролуну, әһәмијјәтини зәифләтмир, партијяларын полифоник инкишафында бөјүк фәаллыг кәстәрир, парлаг милли колорити илә фәргләнир. Чох һалларда Бәһрам Мәнсуровун тары гүввәтли сәсләнир, тембр рәнкарәнклији вә зәнқинлији јарадыр, динамик васитәләри бүтүн милли тәфәрруаты илә нәзәрә чарпдырыр. О, рекистр гаршылашдырмаларындан, тарын бөјүк вә кичик чанағларындан истифадәдә чох маһирдир. Үмумијјәтлә, муғам операларыны мүшәјәт едәркән тарзән санки севимли тарынын имканларыны оркестрин имканлары илә мүгајисә едир, оркестр коллективи илә јарыша кирир. Гурбан Пиримовдан сонра белә

бир сәвијјәдә јүксәлмәси сәјәсиндә Бәһрам Мәнсуров муғам операларында мүвәфғәијјәтлә чыхыш едән онларча мүғәнни јетишдиришидир. Онларын һамысы Бәһрам Мәнсурову өз устадарлары сәјыр, она дәрин миннәт-дарлығларыны билдирирләр. Мәрһум опера мүғәннимиз Јавәр Кәләнтәрли дејирди ки, «һамымызын бөјунда Бәһрам Мәнсуровун бөјүк мүәллилик һағгы вар. О, һамымызын зәһмәтини чох чәкиб. Оун чалғысыны ешитдикдә охумаја билмирәм»¹

Көркәмли совет бәстәкары Фикрәт Әмиров Бәһрам Мәнсуровун «сәнәт чығырына хусуси һөрмәт бәсләјир», онун «өз мизрабы, өз сары сими, өзүнәмәхсус күчлү биләји, өз сәнәт мәнлији» олдугуну хусуси гејд едир. «Сары симин мө'чүзәси» мәгаләсиндә мүәллиф тарзәнин ифачылыг үслубуну сәчијјәләндирән ән фәрди, ән зәрури, «јашадылмаға лајиг ән'әнәви чәһәтләри» дәгиг кәстәрәрәк јазыр ки, «Бәһрам Мәнсуровун әлиндә тар бүтөв бир чалғы әләтләри ансамблы кими сәсләнир... һәмишә тар барәдә данышанда онун тембрини, колоритини, ифадә имканларыны характеризә едәндә, истәр-истәмәз Бәһрам Мәнсурову хатырлајырсан. Бир чох Азәрбајчан халг мусигичиләри мәнәдә тәбии ифтихар һисси доғурур. Анчаг Мәнсурова мән хусусилә валәһ олмушам: она көрә ки, онун ифачылыгы үчүн чанлы, тәбии јарадычылыг илһамы характерикдир. Бәһрам сары симлә һәгигәтән мө'чүзә јарадыр»² Ален Даниелу.. Жак Клоарек, Јуркән Елснер, Иштван Рајч, Һәбиб Тума кими нүфузлу әчнәби мүтәхәссисләрин Бәһрам Мәнсуров һағгында

¹ Б. Мәнсуровун шәхси архиви.

² Ф. Әмиров. Мусиги дүшүнчәләри. Бақы, 1971, сәһ. 66.

фикирләри дә тарзәнин жүксәк бәдии наиллијәтләринин тәсдигинә парлаг сүбутдур.

ЈУНЕСКО-нун нәздиндә олан Бејнәлхалг Мүгајисәли Мусиги Тәдгигаты вә Сәнәдләр Институтунун баш директору, Шәрг өлкәләринин мусиги фолклорунун дәрин биличиси вә көркәмли тәдгигатчысы, мәшһур франсалы алим Ален Даниелу вә онун ассисенти, институтун баш елми катиби, ЈУНЕСКО-нун һәгиги үзвү Жак Клоарек 1967-чи илдә ССРИ-дә оларкән Бакыја кәлмиш, Азәрбајчан мусиги инчәсәнәтинә һәртәрәфли нәзәр салмыш вә Бәһрам Мәнсуровун ифасында бир нечә муғамы динләмишләр. Тарзәнин ифасында ешитдикләри мусиги нүмунәләри гонаглара унудулмаз тә'сир бағышламышдыр.

Ален Даниелу вә Жак Клоарекин Бәһрам Мәнсурова јаздыглары мәктубларын ифтихар һисси доғуран ашағыдакы сәтирләри буну бир даһа сүбут едир. Ален Даниелу јазыр: «Сизин хошбәхт дијарыныз вә зәнкин мусигиниз чох көзәлдир. Дүнјада халг чалғы аләтләриндә чаланлар чохдур. Лакин әсл мусиги сәнәткарлары аздыр. Мәһз буна көрә дә сизинлә көрүшүм мәнәдә бөјүк хош тәәсүрат ојатды. Сизи ешитмәкдән бөјүк зөвг алдым вә чалғыныза гулаг асмаг шәрәфинә наил олмағыма үрәкдән севиңдим...» Сонра о гејд едир ки, «...тар да сизин мусигиниз кими көзәлдир. Мән чох өлкәләрдә олмушам, халг чалғы аләтләринә гулаг асмышам, амма тарын белә сәсләнмәсини ешитмәмишәм. Истәрдим ки, бу сәси дүнјанын һәр јериндә ешитсинләр...»¹

Жак Клоарекин мәктубунда охујуруг: «Мүсјө Даниелу вә мән Сизи бөјүк мусигичи вә аличәнәб бир инсан кими һәмишә хатырлајырыг. Сизин жүксәк сәвијјәли көзәл ифаныз һәлә дә гулаглары-

мызда сәсләнир. Сизин сәнәткарлығыныза баш әјирик вә сәмими һөрмәтимизи билдиририк... Биз, ЈУНЕСКО-нун коллексијасы үчүн ахтардығымыз халг мусигисини Сизин ифанызда тапдығымызы Сизә билдирмәји өзүмүзә борч билирик»¹

Бәһрам Мәнсуровун ифачылыг сәнәти, усталығы вә тарзәнин чалдығы муғамлар һаггында Алманија Демократик Республикасы Һумболдт адына Дөвләт Университетинин мусиги етнолокија кафедрасынын профессору, фәлсәфә елмләри доктору Јуркен Елснерин фикирләри дә маһијјәт е'тибарилә чох сәчијјәвидир. Эрәб муғамына даир монографик тәдгигат әсәринин вә бир сыра санбаллы елми мәгаләләрин мүүәллифи кими мәшһур олан бу көркәмли алим демишдир: «Биз һәлә Бакыја кәлмәмишдән Бәһрам Мәнсуровла көрүшү сәбирсизликлә көзләјирдик. Онун ифасында чохлу муғам вә башга Азәрбајчан халг мусиги нүмунәләрини динләјәркән, сәнәтинә вә ифачылыг мәһарәтинә тамамилә мәфтун олдум. Онун сәнәти чох жүксәк сәвијјәдә инкишаф едиб. Бәһрам Мәнсуров үрәклә чалан, биличи, надир сәнәткардыр. Тарда чалан мусигичиләр олдугча чохдур. Лакин белә жүксәк сәнәти. белә виртуоз техниканы, орижинал ифаны мән биринчи дәфәдир ки, ешидирәм. Бәһрам Мәнсуровун чалғысы чох мараглы, чох рәнкарәнқдир, чох ифадәли вә чәзбедичидир. Бу вахта гәдәр мән башга өлкәләрдә дә муғамлары ешитмишәм. Лакин Бәһрам Мәнсуровун ифасында динләдијим Азәрбајчан муғамы мәним хејли вахтдан бәри тәдгиг етмәкдә олдугум әрәб муғамларына нисбәтән даһа зәнқиндир. Һазырда өз елми ишимлә әлагәдар олараг Бакыдан апардығым муғамларын лент јазылары үзәриндә чалышырам. Һәмин муғамларын дәрин мәзмуну ну, фәлсәфи концепсијасыны,

¹ Јенә дә орадан.

¹ Б. Мәнсуровун шәхси архиви.

лад гурулушуну, ифа тәрзини тәһлил едиб ачмаг истәҗирәм»¹

Көрүндүҗү кими, Бәһрам Мәнсуровун сәнәти муғама дәрин марағ, фәал, объектив мүнәсибәт оҗатмагда чох күчлүдүр. Мәһз бунун нәтиҗәсидир ки, ЮНЕСКО кими бөҗүк бејнәлхалг тәшкилат Б. Мәнсуровун ифасында, сәсләнмәси бир саатдан артыг давам едән 10 муғамы «Раст», «Маһур һинди», «Бәҗаты-Исфәһан», «Чаһарқаһ», «Һүмајун», «Бәҗаты-Шираз», «Бәҗаты-Күрд», «Чобан бәҗаты», «Шүштәр» вә «Нәва-Нишапур» граммафон валына јаздырмышдыр. «Мусиги атласы» силсиләсиндән олан албому мәшһур Һолландија фирмасы «ФИЛИПС» дә күтләви тиражла истәһсал едиб дүңја мигјасында јаймышдыр. Һазырда һәмин муғамлар мүхтәлиф өлкәләрин радио стансијаларында сәсләнир. Онлара артан марағын нә дәрәчәдә бөҗүк, әһатәли олдуғуну белә бир фактдан көрмәк олар: 1967-чи илдән башлајарағ ЮНЕСКО-нун гәрары илә Гәрби Берлиндә, Парисдә, Бағдадда, Каракасда, Брнода чағырылмыш «Бирләшмиш милләтләр күнү», «Халглар бирлији», «Дүңја ислам фестивалы» вә диқәр бејнәлхалг мусиги һәфтәләринә, мусиги симпозиуму вә конгресләринә Бәһрам Мәнсуров да дәнә-дәнә дә'вәт едилмишдир.

¹ Б. Мәнсуровун шәхси архиви.

1978-чи илдә Шәрг халгла»рынын Сәмәргәнддә кечирилмиш бејнәлхалг муғам симпозиумунда Бәһрам Мәнсуров мисилсиз мүвәффәғијјәт газанмышдыр. «Музыкалнаја жизни» журналы онун башчылыг етдији классик Азәрбајҗан үчлүјүнүн чыхышларыны (каманча чалан Т. Бакыханов вә ханәндә Ч. Әкбәровла бирликдә) «там мә'насы илә мүстәсна мәһарәт вә илһам нүмајиш етдирән әсл гәләбә»² кими гижмәтләндирмишдир. Б. Мәнсуровун чалғысына һејран олмуш көркәмли әчнәби алим һәбиб Тума һәмкарлары илә сөһбәтләриндә тәқрар-тәқрар сөйләмишдир ки, «мән бөҗүк мәмнунијјәтлә әрәб макамлары илә дејил, Азәрбајҗан муғамлары ила мәшгул олардым»³

Бәһрам Мәнсуров өмрүнүн, сәнәтинин ән мүдрик чағындадыр. Јарадычылыг мәһсулдарлығыны, һејрәтамитз фәаллығыны вә әзмкарлығыны горујуб сахламасы бөҗүк Назим Һикмәтин сөзләрини хатырладыр. Елә бил бу сөзләр мәһз Бәһрам Мәнсуров һагғында дејилибдир:

«Севилән вә инамла көрүлән иш инсаны кәнч сахлајыр».

² «Музыкалнаја жизни», №23, 1978, сәһ. 2.

³ Б. Мәнсуровун шәхси архивиндән.

ФИКРӘТ ӘМИРОВ

Бәһрам Мәнсуров Азәрбајчан халғ мусигисини үрәкдән севән, она бөјүк һөрмәт едән вә һәтта дејәрдим ки, кешијиндә бир әскәр кими инамла дајанан сәнәткарлары-мыздандыр... Бәһрамын сәнәт чығырына мән чоҳдан хүсуси һөрмәт бәсләјирәм, онун муғам сәнәтимизин хүсусән кәнч мүғәнниләримизин јетишмәси вә инкишафы үчүн чәкдији зәһмәтини јүксәк гijмәтләндирирәм.

ФИКРӘТ ӘМИРОВ

ССРИ халғ артисти, ССРИ вә Азәрбајчан ССР
Дөвләт мукафатлары лауреаты.
Азәрбајчан ССР Елмләр Академијасынын
мүхбир үзвү

Бəһрам Мəнсуров 1924 - чү ил.

Бəһрам Мəнсуров, атасы Мəшəди Сүлєјман вэ гардашы Мəлик.
1914 - чү ил

Үзејр Һачыбајовун рәһбәрлији илә 1932-чи илдә тәшкил олунмуш
илк Азәрбајҗан нотлу халҗ чалгы аләтләри оркестри.
(Бәһрам Мәнсуров дөрдүнчү сырада мәркәздә.)

Мәнсуровлар нәсли һамылыгла муғамат усталарыдыр... маһир мусигичиләр аиләсиндә бөјүҗән вә узун мүддәт халгымызын бөјүк сәнәткары Бәһрам Мәнсуров да Азәрбајчан мусигисини чох јахшы мәнимсәмишдир.

ӘФРАСИЈАБ БӘДӘЛБӘЛЛИ
Азәрбајчан ССР халг артисти

ӘФРАСИЈАБ БӘДӘЛБӘЛЛИ

Мирзэ Мэнсур (эмиси)

Мэшәди Мәлик (бабасы)

Мəшəди Сүлейман (атасы)

Бəһрам Мəнсуров

Мирзэ Мэнсуров Азэрбáјчáн Дөвлэт Консерваторијасында өз тэлэблэри илэ
1925-чи ил.

ƏŞRƏФ АББАСОВ

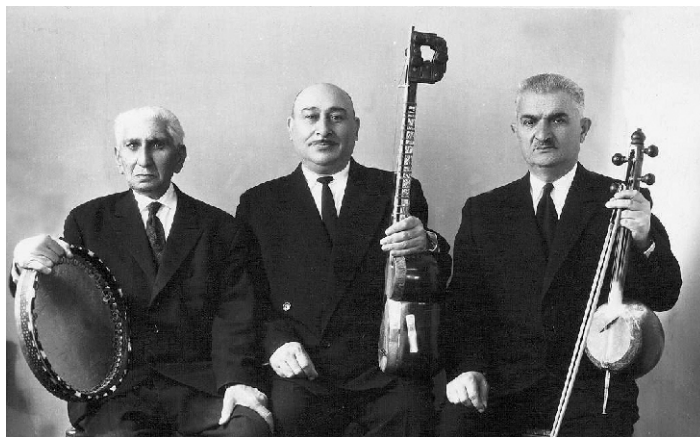
Бəһрам Мəнсуров сөзүн һəғиги мə'насында эсл сənəткардыр. Чалғы техникасына усталыгла јијəлəнмəsi, пəрдəлэр дə бəјүк инам вə мəһарəтлə кəзишмəsi, јүксəк, бəди, емоционал ифачылыг гүдрəти ону динлəјичилэрə севдирən əсас чəһəтлəрдən биридир.

ƏŞRƏФ АББАСОВ
Азəрбајчан ССР
эмəкдар инчəсэнəт хадими, профессор

Гарјакин (индики Фузули рајону)
рајонунда гастрол заманы. Солдан:
Бѳрам Мѳнсуров, Гусејнага Начыбабаѳѳов,
сагдан биринчи Гусејнгулу Сарабски. 1942-чи ил

Сејид Шушински, Бѳрам Мѳнсуров вѳ Ваго Мелкумов.
1962-чи ил.

Зүлфү Адыкөзәлов, Бәһрам Мәнсуров вә В. Мелкумов
1963-чи ил.

Бәһрам Мәнсуровун евиндә “Бакы мусиги мәчлиси”
Солдан биринчи сырада: Мирзә Мәнсур Мәнсуров,
Јавәр Кәләнгарли, Сејид Шушински, Һәгигәт Рзајева
вә Мүнәввәр Мәнсурова
Икинчи сырада. Кәрим Кәримов, Хан Шушински,
Фикрәт Әмиров, Гурбан Пиримов вә Бәһрам Мәнсуров,
1963-чү ил.

Хан Шушински вэ Бэһрам Мэнсуров. 1973-чү ил.

Јавэр Кэлэнтэрли, Бэһрам Мэнсуров вэ Тэлэт Бакыханов.
1976-чы ил.

Бәһрам Мәнсуров шаир гәлбли, һәссас үрәкли сәнәткардыр. Мәһз елә онун нәтичәсидир ки, о, өз сәнәтини бүтүн варлығы илә дужур вә дуждуруп, динләјичиләрә чатдыра билир.

РУБАБӘ МУРАДОВА
Азәрбајчан ССР халг артисти

Бәһрам Мәнсуровун муғам операларынын тамашаја һазырланмасында оркестр илә апардығы иши режиссорун сәһнәдәки фәалијјәти илә гијмәтләндирмәк олар. О, чаларкән актјорла бирликдә, ејни тә'сирдә образын дахили аләминә нүфуз едир. Бәһрамын чалғысы операда иштирак едән ифачыларын охумасы илә бөјүк мүвәффәгијјәтлә ујушур вә буну мәһарәтлә тамамлајыр. Тарзән Бәһрам Мәнсуров өзүнүн фәрди ифачылыг бачарығы илә мүғәннинин охудуғу кушәләри, халлары јүксәк бәди и сәвијјәјә галдырыр. Ону даһа тә'сирли вә мәзмунлу едир, бу да операда олан драматик мәрһәләләри диггәтәләјиг бир сәнәткарлыгла чанландырыр.

КҮЛХАР ҺӘСӘНОВА
Азәрбајчан ССР әмәкдар артисти

Бөјүк сәнәткар Бәһрам Мәнсурову һәмишә мүәллимим, ән јахын мәсләһәтчим һесаб едирәм... Мүләјим, хошхасијјәт гајгыкеш мүәллимдән дәрс алмаг бизә нә гәдәр хошдур.

НӘЗАКӘТ МӘММӘДОВА
Азәрбајчан ССР әмәкдар артисти

Бәһрам мүәллим мәним муғам операсы солисти кими пүхтәләшмәјимдә бөјүк зәһмәт чәкмишдир. О, муғамларын јолуну јахшы билән, муғәннинин охумаг техникасыны даһа да чилаламаг үчүн она өз мусиги мүшајиәти илә јахындан көмәклик көстәрән бир сәнәткардыр.

О өмрүмүнүн 70 баһарында да кәнчлик еһтирасы илә чошуб – дашыр, ифачылыг тәрзиндә Мәчнунун аловлу мәһәббәтини, Лејлинин изтирабларыны динләјичијә чатдырмагда маһир сәнәткарлыг нүмајиш етдирир.

АРИФ БАБАЈЕВ
Азәрбајчан ССР әмәкдар артисти

Азәрбајҗан Дөвләт Опера вә Балет театрында
һинд артисти Рач Капулла көрүш заманы 1956 - җы ил.

Бәһрам Мәнсуров вә Зејнәб Ханларова 1974 - чү ил

Флора Кәримова, Бәһрам Мәнсуров
вә Ариф Бабајев 1965 - чи ил.

Сизи динлэмэк мәни һәдсиз дәрәчәдә севиндирди.
Халис классик ифачылыг үслубунуз мәни һејран етди.

Гыргызыстан ССР эмәкдар хадими,
Гыргызыстан ССР Дөвләт мукафаты лауреаты
Виктор Серкејевич ВИНОГРАДОВ

Виктор Серкејевич ВИНОГРАДОВ

Сара Гәдимова, Иран мугәнниси Илаһә ханым вә
Бәһрам Мәнсуров. 1964-чү ил.

Мәммәдага Мурадов, Әбүлфәт Әлијев, Әлиага Гулијев вә
Бәһрам Мәнсуров Иран мугәнниси Мә'суди, скрипкачы
Мехди Хализи вә тарзән Фөрһәнк илә. 1964-чү ил.

Мачарыстан бәстәкары вә мусигишүнасы Иштван Рајч вә Бәһрам Мәнсуров. 1976-чы ил

Алманија Демократик Республикасы Гумболдт адына Университетин профессору, доктор Журкен Елснер вэ Бэһрам Мэнсуров. 1976-чы ил.

Бэһрам Мэнсуровун ифасында динлэдијим Азэрбајчан муғамы мэним хејли вахтдан бэри тэдгиг етмэкдэ олдуғум эрэб муғамларына нисбатэн даһа зэнкиндир. Һазырда өз елми ишимлэ элагэдар оларағ Бакыдан апардығым муғамларын лент јазылары үзэриндэ чалышырам. Һэмин муғамларын дәрин мээмунуну, фэлсэфи консепсијасыны, лад гурулушуну, ифа тэрзини тәһлил едиб ачмағ истэјирэм.

ЖУРКЕН ЕЛСНЕР

Алманија Демократик Республикасы Гумболдт адына Дөвлэт Университетинин мусиги этнолокија кафедрасынын профессору, фэлсэфа елмлэри доктору

Бэһрам Мэнсуров Полшанын «Скалды» естрада ансамблынын үзвлэри илэ 1978-чи ил.

Бəһрам Мəнсуров Полшанын «Команд-банд» естрада ансамблынын ʋзвлəri илə 1978 - чи ил.

Естонијанын халг артисти дирижор Роман Матсов вэ Бэһрам Мэнсуров 1978-чи ил.

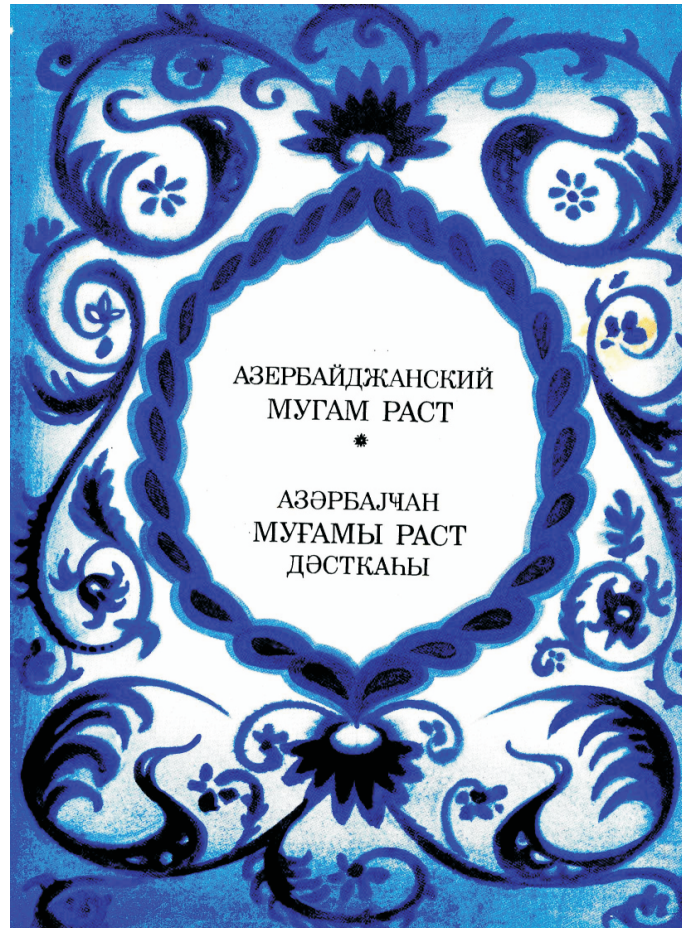
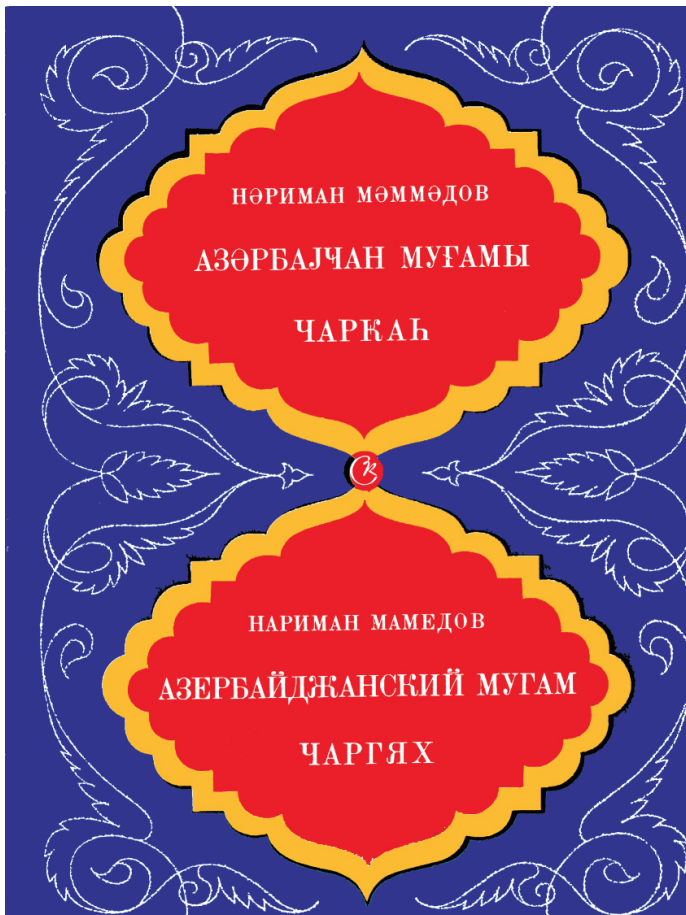

Москва филармонијасынын баш дирижору, РСФСР халг артисти
Дмитриј Китајенко вэ Бэһрам Мэнсуров. 1980-чи ил.

Бәстәкар Нәриман Мәммәдов Бәһрам Мәнсуров вә ханәндә Һачыбаба. Һүсејновун ифасында «Раст» муғамыны нота јазаркән. 1967-чи ил.

Бәһрам Мәнсуров ифасында Нәриман Мәммәдов тәрәфиндән нота јазылмыш вә чап олунмуш «Чарарқаһ» вә «Раст» муғамлары мәчмуәләринин чилди.

Бәһрам Мәнсуров вә Фикрәт Әмиров «Күлүстан-бајаты-Шираз» симфоник муғамы үзәриндә ишләркән. 1973-чү ил.

Бәһрам. Мәнсуров 1968 - чи ил.

BM 30 I 2024

UNESCO
COLLECTION

A MUSICAL ANTHOLOGY OF THE ORIENT

Edited for the International Music Council by the International Institute for Comparative Music Studies and Documentation
Commentary in English, French, German

AZERBAIJAN I

ЈУНЕСКО хэтти илѐ Бѣхрам Мѣнсуровун ифасында
ѣзылмыш вѐ истехсал олунмуш вал албому.
1971-чи ил.

Bahram Mansurov playing the tar / Bahram Mansurov
jouant du tar / Bahram Mansurov beim Tar-Spiel

Khan Shukriyev (also playing the daf), Bahram Mansurov
(tar) and a kamome player (jazande-omeshli) / Khan
Shukriyev (jeu sur le daf), Bahram Mansurov (tar)
et un joueur de kamome (jeu sur le saz) / Khan Shukriyev
(sur le daf) avec Bahram Mansurov (tar) and un
joueur de kamome (jeu sur le saz)

Unesco Collection MUSICAL SOURCES

Azerbaijani Mugam Bahram Mansurov, tar

ЮНЕСКО хэтти илэ Бəһрəм Мəнсурəвун ифəсəндə жəзылмыш вə истəхсəл олунмуш вəл əлбуму. 1975-чи ил.

Unesco Collection MUSICAL SOURCES

MUSICAL MUSIC AND INSTRUMENTATION VOL. 6

Azerbaijani Mugam Bahram Mansurov, tar

6596 0273

Side 1:

1. Mugam Davayshahin
2. Mugam Huseynli
3. Mugam Kavayshahin
4. Mugam Shafiq

Side 2:

5. Mugam Mahal-Hindi
6. Mugam Davayshahin
7. Mugam Chahraghi

It is, in fact, in this solo form that the improvisation allowed for the most variety, refinement, and so-called ornamentation. The development of the mugam begins with a *zambax* in free improvisation similar to the *shar* of Indian raga. This is followed by rhythmic variations ending with a *ring* or *gong*. Then there are six *mevaz* genres identified with the Persian *ceyhan* that bear the same names. The most ancient are *Fast Shar*, *Shahlar*, *Sigar*, *Sheykh*, *Davayshahin* and *Kavayshahin*. The *ceyhan* is divided into 17 intervals, allowing improvisation within for several of the notes in the whole series of the mugam.

mode *kar*. The predominant notes are the tonic and its octave:

G A B C E F G A B

The mugam *Shar* is one of the basic modes of Persian and Indian music. It corresponds to the Indian *raga Bhavani*. The predominant notes are the tonic and its fourth:

G A B C E F G A B

The mugam *Mahal-Hindi* is a variant of *mahal* corresponding with the Indian *raga Bhavani*. The second *Davayshahin* and the *kar* are slightly lowered. The tonic and the fifth are the predominant notes:

F A B C D E F A B

The mugam *Reyaz-Kar* is a variant of *Reyaz* in the mode of *kar* (the Indian *Bhavani*). The tonic is the predominant note:

G A B C D E F G A B

The mugam *Chahraghi* is one of the fundamental modes of Indian and Arabic music. It corresponds to the Indian *Bhavani*. The predominant notes are the tonic and the fourth:

G A B C D E F G A B

UNESCO COLLECTION "MUSICAL SOURCES" selected for the International Music Council by the International Institute for Comparative Music Studies and Documentation, Berlin/Prince Consort College, Asian Institute of Music, Singapore
Producer: Andrius Juozas Ciužas

In the same series:

Chamber Music and Brass Music, Vol. 7
Ludwig van Beethoven 0865 007

Mozart Music and Instrumentation 0247 013

Beethoven Music and Instrumentation 0247 013

Vol. 1: Beethoven 0865 008

Vol. 2: Beethoven 0865 009

Vol. 3: Beethoven 0865 010

Vol. 4: Beethoven 0865 011

Vol. 5: Beethoven 0865 012

Vol. 6: Beethoven 0865 013

Vol. 7: Beethoven 0865 014

Vol. 8: Beethoven 0865 015

Vol. 9: Beethoven 0865 016

Vol. 10: Beethoven 0865 017

Vol. 11: Beethoven 0865 018

Vol. 12: Beethoven 0865 019

Vol. 13: Beethoven 0865 020

Vol. 14: Beethoven 0865 021

Vol. 15: Beethoven 0865 022

Vol. 16: Beethoven 0865 023

Vol. 17: Beethoven 0865 024

Vol. 18: Beethoven 0865 025

Vol. 19: Beethoven 0865 026

Vol. 20: Beethoven 0865 027

Vol. 21: Beethoven 0865 028

Vol. 22: Beethoven 0865 029

Vol. 23: Beethoven 0865 030

Vol. 24: Beethoven 0865 031

Azerbaijan, which in very ancient times was called Albaniya, is situated to the north-west of the Caucasus. It has been, at though history, a centre of varied cultures. The fertile lands that form today the southern republics of the Soviet Union have always been a cultural crossroads where different civilizations met, and have played an important role in their respective histories. Azerbaijan, once a Persian satrapy, then a Hellenistic kingdom, was conquered by the Greeks and the Persians. The population is today mainly of Turkic origin. The language is a Turkic dialect, similar to Uzbek and Turkish. Islam became the common religion of Azerbaijan in the eighth century. The country came under Mongol domination in the thirteenth. Many of the great poets, artists, scholars, writers, and musicians of the Islamic world were of Azerbaijan origin. The country played also an important role in the history of Iranian culture.

The traditional music of Azerbaijan is of the modal type, which means that it is a mode of development, on a particular scale, in relation to a fixed tonic. The modal scales and the style of performance are almost identical to those of Persian music and, moreover, both systems belong to the same family. In any case such a claim on the same theoretical — technical — Iranian — in particular — who in the thirteenth century were in famous contact with Azerbaijan — and who is said to have been born in Azerbaijan. As in the case of Persian music, the musical development consists in an improvisation, according to fixed rules, on a particular mode which is here called *mugam*. The term *mugam*, in the art music of Azerbaijan, does not merely mean a mode. Its meaning includes also the whole stream of the instrumental and vocal development. In the modal scale, the *mugam* is performed by a singer, the *Maqamchilar* (singers) by an instrumental ensemble, the *maqam* (the mode) of a *tar* (*tar*), a *hamza* (double instrument) and a *dar* (frame drum) with jingles. The *mugam*, however, can be performed in the *tar* alone when the musician is a great virtuoso.

Bahram Mansurov was born in Baku in 1911. His grandfather and his father were musicians of repute. From first with them. But the young Bahram started the profession of the tar. Later he had as a teacher the celebrated musician Mammad Magomedov. Inspired by Radio-Baku as a radio soloist since 1930, he has been the official accompanist of the greatest Azerbaijani composer. He also took interest in modern musical experiments within the framework of the Soviet symphonic music. In 1950 he received the coveted title of Academician of the Republic. With his talents, especially in his profound knowledge of the mugam, Bahram Mansurov has earned his reputation of creator and improvisation in the post-war of the traditional music of Azerbaijan.

The *tar* is an instrument of the lute family. It is the main string instrument of Azerbaijani music. It differs slightly from the Persian *tar*. The body is in wood, covered with skin. It has the shape of an *li*. The fretted strings are made from horse-dung strings of which the one outside. The first string goes to the left, the second, third and fourth are used for the melodic development, the fifth and the sixth (placed on the left) are used mainly for the rhythmic patterns. The strings, in its fourth, are 1/11th, 2/11th, 3/11th by fourths for particular modes.

The mugam *Davayshahin* is a mixture of the scales of *Bhavani* and *Bhavani*, the sixth being slightly lowered. The predominant notes are the tonic and the sixth:

G A B C D E F G A B

The mugam *Mahal-Hindi* is a variant of *mahal* with a major third. The predominant notes are the tonic, the fourth and the octave:

G A B C D E F G A B

The mugam *Mahal-Hindi* corresponds to the Indian

This album was recorded in Baku in 1975. The recording was supervised by the composer Bahram Mansurov. The album was produced by the Philips Record Company. The album was distributed by Philips Records. The album was recorded in Baku in 1975.

UNESCO Collection "Musical Sources" selected for the International Music Council by the International Institute for Comparative Music Studies and Documentation, Berlin/Prince Consort College, Asian Institute of Music, Singapore
Producer: Andrius Juozas Ciužas

PHILIPS

СӨН ЧАЛДЫН.

(Устад тарзэн Бәһрам Мәнсурова)

Сән чалдын, сандым ки, динләјирәм мән
Дағларын нәғмәли булагларыны.
Сән чалдын, јамјашыл, завалсыз көрдүм
Муғам чинарынын будағларыны.
Сән чалдын, сејр етдим чәмәнликләри,
Јурдумун әтирли күл бағларыны.
Сән чалдын, сәссизчә охујан көрдүм
Күләр көзләрини, додағларыны.
Чалдыгча үрәкдән, едирсән һејран
Бу одлар јурдумун гонағларыны.
Дејирәм, бирчә ан ајры көрмәјим
Вәтән торпағындан ајағларыны.
Көрдүкчә, шаиртәк кәлирсән вәчдә,
Халгынын бу зәфәр бајрағларыны.
Сәнин дә, мәним дә арзумуз будур —
Көрәк Тәбризин дә хош чағларыны.
Чал, мәнә о јерин һавасы кәлсин,
Ше'римлә јандырым чырағларыны.
Чал, доғма баламтәк басым бағрыма
Шәһид гардашымын ушағларыны.
Чыхсын гара јасдан гызлар, кәлинләр,
Түстүсүз көрмәјим очағларыны.
Чал, чал мәһәббәтлә, мән ше'р дејим
Кәзәк гарыш-гарыш ојмағларыны.
Чал, устад, охујум, бир маһны кими
Көнүл дәфтәринин варағларыны.
Имканым олсајды, инан ки, достум,
Гызыла тутардым бармағларыны!

СҮЛЕЈМАН РҮСТӘМ

Сосиалист Әмәји Гәһрәманы, халг шаири

Бәһрам. Мәнсуров аилә үзвләри илә.

Солдан: һәҗәт јолдашы Мүнәввәр ханым, оғланлары - Ајдын, Елхан вә Елдар.
1971 чи ил.

БАХРАМ МАНСУРОВ

(фотоальбом)

(на азербайджанском языке)

Редактору М. Әмирова. Рәссамы З. Нәсәнова

Бәдии редактору К. Исрафилзадә.

Техники редактору Е. Тағыјева.

Корректору П. Чәфәрова

Чапа имзаланмыш 10/1X-1982-чи ил. ФГ 19014. Форматы 90x70¹/₁₆

Физ. чап в. 3. Шәрти чап, в. 3,51. Учот нәшр. вәрәги 3.5.

Сифариш 324. Тиражы 1000. Гижмәти 40 гәп.

Азәрбајчан ССР Дөвләт Нәшријјат, Полиграфија вә

Китаб Тичарәти Ишләри Комитәси.

«Ишыг» нәшријјаты, Бакы, Гогол күчәси. 6.

26 Бакы комиссары адына мәтбәә, Бакы, Әли Бајрамов күчәси, 3

